

BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
6
7 B
37

Commentarii
HIERONYMI COMITIS
ALEXANDRINI

De acerrimo, ac omnium difficillimo Turcarum bello, in Inſulam Melitam geſto, Anno M D L X V.

Addita ſunt ſingulorum locorum interualla, necnon menſuræ, & obiter obſcuriorum locorum explicationes.

Cum Indice rerum omnium locupletiſsimo.

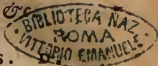

Venetiis, ex officina Stellæ Iordani Ziletti.
M D L X V I.

ILLVSTRISSIMO

ATQVE OPTIMO PRINCIPI

Frederico, utriusq; Bauariæ Duci, Palatino, ac Præfecto prætorio Rheni, Sacri Romani Imperij electori, &c.

NATALIS COMES S.

VM mihi sæpius auditum sit optime ac sapientissime prínceps Frederice de singularibus animi tui dotibus, de iustitia, de humanitate, de liberalitate, deque cæteris animi tui uerè Regiis ornamentis; quæ omni ex parte in te, tanquam uberrimo omnium uirtutum fonte, semper magis scatent: nihil mihi fuit optatius, quàm ut in tuorum numero haberer. Atque cum felicis memoriæ semper Augusti Imperatoris Ferdinandi gratiam mereri pro uiribus studuerim, cuius uel cineribus me plurimùm debere fateor: cum Imperatoris Clarissimi præterea, & non minus paternarum uirtutum, quàm Imperij successoris Maximiliani, singularem benignitatem in me extitisse aliquando expertus sim; neq; amplit. quidem tuæ, cum nulli cedas principum no-

ſtræ tempeſtatis uel auctoritate, uel ſapientia, uel humanitate, uel cæteris Regiis uirtutibus, gratiam mihi difficilem fore arbitratus ſum. Huiuſce autem mei deſiderij tibi ſignificandi ſatis aptam opportunitatem eſſe exiſtimaui, res Turcarum in inſulam Melitam geſtas diligentisſime à me deſcriptas, quas tuo nomini conſecrarem. Nam tametſi ſciebam per uarios nuntios, & per literas multorum hæc ſingulatim tibi fuiſſe ſignificata; tamen quia res non ita commode per illa percipi poterat, quòd foret res uniuerſa tanquam in multa membra diſcerpta, ſtatui in unum corpus omnia collecta, & quaſi effigiem quandam totius negotij diligenter expreſſam, ad te mittere; in qua facillime & uires Turcarum, & incredibilem Melitenſium fortitudinem intueri poſſes. Quippe cum hiſtoria ſit quaſi clarisſimum ſpeculum, in quo pro diligentia ingenioque ſcriptorum & uires & mores ſingularum nationum expresſi appareant; & ratio præterea belligerandi. Nam quis neſciat non eſſe eandem omnium in bellis conſuetudinem? aut quis neſciat alias nationes aliis bellorum generibus magis eſſe accommodatas? Sunt enim aliæ nationes aptiores inſidiis, quàm apertis præliis. aliæ in aperta planitie tantum ualent, quæ tanquam mœnia aut arces hoſtium impetum fortisſime ſuſti-

nent. Aliæ leuioribus præliis & inuadendis oppidis accommodatæ; in planitie consistere aduersus hostes, non, nisi difficillime, possunt. Aliæ equestres incursionibus & fuga tantum fiunt molestæ, cum aliæ sint equis inhabiles, ac pedites optimos mittant in castra. Aliarum nationum si primi impetus uis arceatur, illæ fiunt postea minus molestæ; quare facile fit illarum tanquam tenerioris ferri aciem, omnem audaciam retundere. Aliæ sensim inuadunt, semperque fiunt acerbiores. At Turcarum uis omnis, quoniam de iis præcipue nunc loquimur, sita est in multitudine & militum, & bellicorum tormentorum; qui si tam obstinatos defensores nacti sint, quàm ipsi semper magis acerbi sunt oppugnatores, uix ullis mediocriter munitis oppidis potirentur. Est enim breuis illorum uis, at uiolentæ omnino oppugnationes. Hi tanquam male affectum corpus obsidionum laborem tolerare diutius non possunt: qui si pauci sint, fiunt imbelles breui, & facile uincuntur; si multi, obsidionem diuturnam ob annonæ penuriam, cum multa breui absumantur, sustinere non possunt: ut patuit in bello Melitensi. Omnis igitur ratio arcendarum Turcarum constituta est in faciendis reparationibus aduersus bellica tormenta, & inuestigandis cuniculis, ne per insidias locis po-

tiantur. Hæc igitur diligenter à me, ut arbitror, in hoc libello expreſſa, una cum diuerſis formis eius inſulæ, & munitorum in ea locorum, pro uarietate rerum geſtarum differentibus, ad Ampl. tuam potisſimum mittere decreui, ut principem ſapientisſimum, quique maxime gloria Chriſtiani nominis delecteris, & qui literatorum ſis amantisſimus, atque omnium uirtutum fautor. Peto igitur ſuppliciter ab Ampl. tua ut hæc tanquam optimi mei in te animi ac ſtudij obtemperandi pignus & indicium, ut ſueuiſti, perbenigne complectare. Venetijs, pridie nonas Martij. M D LXVI.

Ampl. tuæ deditiſs.

Natalis comes.

AMBITVS ET amplitudo Melitæ insulæ.

Ambitus est Melitæ millium passuum. 60
Longitudo. 22
Latitudo. 12

Sunt in ea octo loca munita, & Pagi 45.

Arx Sancti Elmi extollitur a planitie cubitus. 54
Sancti Angeli. 57
Burgus. 36
Oppidum Sancti Michaelis cubitus. 30
Oppidulum Molendini. 30
Collis Sanctæ Margaritæ cubitus extollitur. 45

Distantia singulorum locorum.

Distat arx Sancti Elmi à Sancto Angelo passibus. 50
Ab arce ad urbem intersunt milliaria. 7
Distat arx a portu descensus Sancti Pauli milliaria. 12
Ab arce ad descensum Sancti Georgij intersunt milliaria. 4
Oppidum Sancti Michaelis à Marsa distat milliarium. 1

Inter Marſam & urbem milliaria interſunt.	6
Diſtat Melita à Sicilia milliaribus.	60
Ab Aphrica minore milliaribus ad.	80

Ad diſtantiam menſurarum uariorum locorum.

Quinque millia paſſuum Italorum, faciunt milliarium Germanicum.

Tria milliaria Italorum faciunt milliare Gallicum.

Decem Italorum milliaria faciunt milliarium Heluetiorum.

RERVM AC VERBORVM magis insignium Index.

A

Liburnica

M

Q

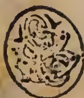
R

V

Z

FINIS.

HIER. COMITIS ALEXANDRINI rerum à Turcis in Insula Melitæ gestarum.

LIBER I.

QVI se in altissimum miseriarum, calamitatumq; humanarum pelagus incidisse sentit, neque tamen imbecillitate naturæ, inopia'ue ingenij circumstantium calamitatum, & infortuniorum magnitudine mergitur, hic unus uerè constans existimari potest, omnemque salutis, & uitæ suæ spem in Dei uoluntate statuisse. Quis enim sapiens posset appellari, cuius uoluntas à diuina prouidentia dissentiat? aut qui non omnia nostra diuinitus, nisi quantum nos resistere conamur, gubernari putet? Atqui tametsi Deus uiros bonos aliquando uexari, molestiarumque procellis agitari patitur, ut eorum fides & constantia ante oculos omnium elucescat; tamen eos non penitus deserit; sed cum magis opus est, & cum propius periculo accessisse uidentur, tum Deus omnibus conspi-

cuum facit quanta diligentia nos, noſtraq; omnia tueatur. Præclarum autem eius, quod dico, fuerunt argumentum res Melitenſium geſtæ. Nam cum potentisſima Turcarum clasſis inſulam Melitæ obſidione nuper cinxiſſet, Iehanus Valettanus æquitibus religionis Sancti Ioannis præfectus, id ſentiens, primum, uti par eſt, omnem bellorum euentum in diuina uoluntate ſitum ratus eſt, deinde ſe ad omnia quæ forent ad arcendas hoſtium iniurias neceſſaria diligentisſime accinxit. Nam ſacris prius rite peractis, omnibusque militibus in opportuna præſidia diſtributis, præclarum & religionis, & militaris peritiæ exemplum ſuis exhibuit. Hic, cum clasſis Turcica tantam haberet nauigiorum multitudinem, tot, tantaque bellica tormenta, tantum rerum omnium apparatum, tantum lignorum numerum ad aggeres extruendos, ut quem uis Chriſtianorum principem, ne dum Melitenſium animos, metu poſſet facile conſternare, intrepidus tamen aduerſus tantam periculorum, laborumque molem perſtitit: atque quod magis eſt admirabile, non ſolum fortiter ſe perpetuorum hoſtium Chriſtiani nominis impetum ſuſtinere poſſe ſperauit, ſed certisſima ſpe uictoriæ ſtatim illius ani-

mus exarsit. Tum equites omnes Melitensis militiæ, ac stipendiarij milites ita animis confirmati sunt, ut uel sibi in pugna fortiter moriendum esse decreuerint, uel mœnia, & religionem, & Christianum nomen, & gloriam Italicæ laudis fortiter defendendam. Sed quoniam omnium bellorum, quæ unquam gesta fuerunt à Turcis ad hunc usque diem, hoc atrocissimum & asperimum esse iudico; cum neque ulla oppida breuiore spatio temporis tam crebris oppugnationibus tentata, neque tam assiduis laboribus infestata, neque tantis apparatibus uexata unquam memorentur; neq; contra tanta oppidanorum animi magnitudine, uel tanta rei militaris peritia, uel tanta diligentia defensa; me opere precium esse facturum cẽseo si res a principio, quomodo gesta sit, pertractauero. Iam primum omnium manifestum esse puto proprias inter Turcarum Imperatorem, & Melitensis militiæ Equites inimicitias intercedere, cum perpetuæ resideat in animis illorum iniuriæ memoria, quam Philippo Lalidamo militiæ Magistro acceperant. Nam dissidentibus inter se Christianorum armis, principibusque intestinis bellis occupatis, satis aptam gerendæ rei occasionem Turca ratus, Rhodum antiquam eo-

rum equitum urbem ducentis armatorum millibus oppugnauit, tantis tamque miran dis operibus, & cuniculis, ut desperatis auxilijs denique in deditionem compulerit. Nam Turcæ satis aptam inimicitiæ opportunitatem religionis simulationem arbitrantur, ubi rapinæ, & imperij dilatandi spes apparuerit. Tunc enim, ubi fortuna rei feliciter gerendæ illis arriserit, incredibili propagandæ religionis desiderio inflammantur. Eius acceptæ iniuriæ memores Equites nonnulla nauigia Turcarum mercimonijs onusta ceperunt, ut hostium, uel æquites contemnentium & minime Christianas uires formidantium, uel illatæ iniuriæ oblitorum. Sed quoniam omnis iactura grauissima est illi, qui res alienas rapere tantum consueuit, suasque diuitias perpetuis rapinis locupletare, has iacturas grauiter ferebat Imperator, quare insulam Melitam occupare, aut funditus euertere omnino constituit. fit igitur certior per litteras militiæ Melitensis magister Valettanus, quæ Byzantij agerentur, quòd nunquam intermissis operis summa diligentia Imperatoris iussu nauigia omnia, quot quot comparari possunt, instruuntur; quodque ingentem classem, maximeque rebus omnibus instructam necessariis esset ad

Meliten expugnandam emiſſurus. Illud autem fiebat per exploratores, quos magnis ſumptibus habebat Byzantij, ut in dies de rebus omnibus, & de Imperatorijs apparatibus certior fieret: quoniam bona pars eſt uictoriæ in hoſtium uiribus cognoſcendis; quod per nullos, quàm per ſpeculatores, fit commodius. His igitur acceptis nuntiis minime territus magiſter Equitum, neque tantarum rerum nouitate turbatus ad ea comparanda animum adiecit, quæ forent tantis uiribus repellendis neceſſaria: ac primum ſuis ad concilium conuocatis ita locutus eſt; Nemini ueſtrum proceres obſcurum eſt quanta Turcarum Imperatoris ſit arrogantia: qui omnes cæterorum principum uires leuisſimas in ſe eſſe arbitratur. neq; profecto ueſtrum quempiam latet, quanto nos odio illi auariſſimo, & crudelisſimo tyranno eſſe conueniens ſit; apud quem nulla ſit illatarum, ſed tantum acceptarum iniuriarum opinio, apud quem nullus eſt iuſtitiæ locus, cum amplisſimus auaritiæ, & libidini pateat. Is igitur potentisſimam claſſem ad inſulæ noſtræ oppugnationem magnis apparatibus iam propè inſtruxit, qui cum ſibi uideatur princeps iuſtus inferendis iniuriis, quanto nos iuſtiores erimus illis pro-

pulsandis ? atqui omnis iustitiæ non solum autor, Sed etiam adiutor est Deus: quo duce nullas neque hostium minas, neque bellicorum tormentorum multitudinem, neque admirabiles apparatus, neque instructarum acierum impetum uereri debemus. nam omnia mortalia facile superat scelerum omnium ulter Deus. nobis igitur omnibus alacri animo utpote æquitatis nostræ ducem dominum Deum nostrum habentibus animus est ad comparandas res tantis uiribus repellendis necessarias adijciendus, Deoque immortales gratiæ habendæ sunt, qui tam præclaram ostentandi quanta sit in nobis & prudentia, & fortitudo in celeberrimo terrarũ orbis spectaculo, opportunitatem præbebit. his auditis tantus laudis ardor in animis singulorum exarsit, tanta lætitia, tantum eius opportunitatis desiderium, ut etiam nimis tardus aduentus hostium fore uideretur. At contra Turcarum Imperator ad concilium & ipse præstantiores proceres suorum conuocauit, ad quod ubi circiter sexaginta conuenissent, quos Bassas ac Rays uocant, inter hos ita Turcarum Imperator locutus est. Equidem nullum munus, neque magis Imperatorium, neque magis ad conseruanda regna accommodatum esse

iudico, quàm prouidere, ne ulli ſubditorum fiat iniuria, & ne ab externis præcipuè nationibus infeſtentur; cum tutò, legitimeque uiuendi ratio, non ſolum noſtras ciuitates in officio retineat, ſed etiam alias æquitatis, & quietis deſiderio alliciat. Neque noſtræ dignitatis ſanè eſt, ut deſides æquo animo feramus noſtros a Chriſtianis piratis nulla habita nominis noſtri reuerentia uexari, eorumque facultates pro libidine cuiuſque diripi. Nihil igitur mihi uel iucundius, uel glorioſius uideri ſolet, quam aſsiduas noſtrorum lamentationes non negligere, & eorum præcipuè qui ad Orientem Mauritaniamque Melitam inſulam uerſus nauigant, qui aſſiduè de crucigeris illis Melitenſibus Equitibus conqueruntur. Verum cum uobis notum ſit nullũ damnum nos magis aliunde, nullumque dedecus commouere, in hac re explicanda non ero longior. Illud tantum dicam, quòd ſicuti nos equites illos Rhodo capta procul à nobis eſſe uoluimus, & profugauimus, ita nunc ut piratas & maritimos latrones ſimulata ſpecie religionis illos ex inſula profligare, & eorum nomen pro uiribus penitus delere decreuimus. Nam quo pacto religio illa, quæ leges noſtras euertere conatur, a nobis

quiescere relinquetur, si esse ij uolumus, qui esse debemus. At huc quotidianæ accedunt iniuriæ, quibus assidue irritamur: quare quantamcumque potuimus classem studiose comparauimus, quam ad illam insulam expugnandam mittemus, cum primum uernum tēpus arriserit. mandauimus idcirco, ut piraticæ omnes, prædatoriæq; naues eo tempore rebus omnibus instructæ ad hanc oppugnationem conueniant. concedet eò Rex Algerii, Alexandriæ præsidia, instructa sunt omnia Draguti nauigia: neque aliud quidquam reliquum est, quam quomodo insula expugnanda sit, constituere. Atq; ut melius sententiam ferre unusquisque uestrum posſitis, en adest forma & eius insulæ, & munitorum in ea locorum, diligenter expressa. cum res ab illis proceribus diligenter considerata fuisset, qui Melitensis insulæ situm cognouerant; omnia, quæ uiderentur expugnationi illi opportuna, explicarunt. his igitur cognitis deliberatur ut claſsis quàm citiſsime discedat, cum primum per anni tempus liceret. Dum hæc geruntur Byzantij in Melitensium concilio antequam discederetur, decretum fuit quid, & per quos, & quo pacto agendum esset aduersus Turcicæ claſsis obſidionem. atque Imperator Italus &

Bornays Gallus ambo Equites religionis, & cōmendator Aragonius muniendis locis præficiuntur. Hi ſtatim ad deſtruenda & ſolo æquanda omnia ædificia animum conuertunt, & ad proſternendas arbores, & ad omnia euertenda extra loca munita, quæ poterant uel noſtrorum proſpectum impedire, uel aliquod commodum hoſtibus afferre. His ita peractis animum adiiciunt ad illa quæ interius ſpectant munienda, magnamque commeatuum copiam, & plumbi, & funiculorum, & pulueris tormentarii, & globorum, & reliqui apparatus in oppida comportari undiq; curarunt, ciſternas omnes iuſſerunt dulci aqua repleri, nequid omnino diuturne obſeſsis poſſet deeſſe. eſt autem Melite inſula in mari Aphrico, quæ Siciliam ſpectat in ſeptentrionem, at in Meridiem Aphricam: tantundemque diſtat ferè à Lylibæo quam à Pachino Sicilæ promontoriis, uicinior tamen Pachino, nec ſane propinquior eſt multò Siciliæ quàm Apricæ. hæc fertilis eſt, & à Carthaginenſibus antequam Siciliæ imperium inuaderent, nobiliſsima ciuitas in ea ædificata, quam Melitam uocant. Nam illam opportunam ad claſſes capiendas fore Carthaginenſes arbitrabantur, cum portus habeat duos intra ſe capien-

dis classibus multis peraccommodatos : quorum alterum nunc Marſamuſettum uocant, alterum Marſaſiroccum . efficiunt hos portus ſinus maris in ipſam inſulam ingredientes , qui anguſtias habent primum, deinde os ingreſsis dilatatur, atq; nonnullas partes inſulæ faciunt peninſulas cum in mare protenſæ exiguo terræ ſpatio adhæreant inſulæ . Inter hos portus intercurrit ſpatium quoddam terræ ad mille paſſus latum, cuius in ea parte quæ mare Siculum Pachynumque ſpectat , & mari ipſi exterius eſt contigua locus munitiſsimus fuit, hunc ſanctum Elmum appellarunt . interius uero in alio portu cum tres emineant peninſulæ in illa quæ magis eſt utrinque à mari longinqua, nullum ſitum fuit oppidum . at in mari Siculo uiciniore inexpugnabile prope oppidum, quod ſancti Angeli uocabant , exiguo ſpatio à uocato Burgo diſiunctum . in media harum , oppidum munitiſsimum fuit, uocatum ſan cti Michaelis, de quibus omnibus ſuis locis dicemus.Cum ſumma igitur diligentia Turcarum claſsis inſtructa fuiſſet , uela uentis explicarunt, & Melitam uerſus iter arripuerunt , ut primum ſatis apta cæli tempeſtas uiſa eſt . ſed quoniam nihil magis eſt obſcurum quam illorum animus,

qui uniuersam felciitatem & æquitatem & gloriam in multis posſidendis, & undique diripiendis collocarunt; neque ulla magis eſt contra quæ animum excitet ſuſpicio, quàm quæ ad imperium pertineat; his auditis Garzias Toletanus uir rei militaris peritiſsimus & ſingulari ingenio, ueritus eſt, ne ſimulata Melitæ obſidione ſtatim iter ad galathen Turcica claſsis conuerteret, quare oppidum illud quam munitisſimum eſſe uoluit, & ad omnes fortunæ euentus paratiſsimum : eſt enim Catholicarum triremium omnium præfectus, hunc Philippus Prorege Siciliæ creauerat. id oppidum cum diligentiſsime recognouiſſet, ac muniuiſſet, reuertitur in Siciliam Toletanus, ut ſuam claſſem & ipſe pro uiribus inſtrueret. cum Peloponneſum uerſus nauigans Turcarum claſsis Methonem applicuiſſet, Moſtapha ſummus terreſtrium dux copiarum omnem ſuarum cohortium numerum recenſuit. affuerunt illi ex Aſia minore, Spachium uocatorum ſeptem millia; ſunt autem Spaches dicti apud Turcas qui perpetua equis merentur ſtipendia, quibus dux erat quidam prorege, quem illi uocant Sangiacum ex Aſia minore: affuit & alius Carmaniæ prorege cum quingentis militibus. alius Mitylenæus cum quadrin-

gentis. affuerunt eum ab ipso Imperatore delectis ex ipsis ducibus duobus ad eam expeditionem, quatuor Ianizerorum millia & quingenti, (nam prætorianis cohortibus omnibus præfectus & dux summus, quem illi Agam uocant, nunquam discedit Byzantio) qui ordo omnium Turcarum fortissimus habetur; quippe cum à teneris ad militiæ munus sint delecti, semperque in rerum militarium exercitatione educati. affuit & magna illorum multitudo Turcarum, qui tanquam sacerdotes red ditibus ad templa spectantibus potiuntur: qui se ultro Imperatori obtulerant, & religionis & imperij & legum suarum causa Christianis arma illaturos proffesi, quorum erant in classe tredecim millia. affuit è Peloponneso alius Prorege, cum mille & ducentis spachibus. affuerunt & eorum qui spe prædæ è uariis locis classem sequebantur, tria millia, & quingenti, qui in prædatoriis nauibus conuenerant. at Pialis Bassa classi uniuersæ præfectus & ipse antequam Methone discederetur, suorum nauigiorum numerum recensere uoluit. Erant illi triremes munitissimæ centum & triginta, Mahonæ octo, sunt autem Mahonæ naues ampliores conuehendis commeatibus, & militaribus apparatibus accommodatæ

tria nauigia quæ uulgo appellant caramusſalos, minora ſunt autem onerariis nauibus, & figura prope ouali, prora acutiore, quæ frumentaria nauigia ab antiquis appellata fuiſſe crediderim. Naues onerariæ duodecim Byzantio diſceſſerant, at una earum non procul à Methone naufragium paſſa eſt; in qua ſex cadorum millia pulueris tormentarii plenorum, tredecim globorum ferreorum millia, quadringenti Spaches demerſi ſunt. aderant & triremes Rhodi præſidiariæ decem cum illarum præfecto Aliportho, duæ præterea quæ Mitylene conuenerant, his præerat Salareys frater Regis Algerii nuper defuncti. aderant & liburnicæ naues, & Hemioliæ, & ſcaphæ decem & ſeptem. Sic igitur inſtructa potentiſsima Solymani claſsis ita felici clementia cæli uſa eſt, ut cum tertio idus Maii Methonem reliquerit idibus procul apparentem Melitæ inſulam uidere cæperit, atque die tertio in portum Marſa ſiroccum delata, quem primum occupauit, non ſine magna maris moleſtia ſtationem habuerit. ſed cum ibi non ſatis tutò triremes eſſe poſſent, ad locum quem Maiarum, quæ alia eſt inſulæ pars, ſe recipiunt; eo tempore nondum Draguti uires Turcarum claſsi acceſſerant. At pridie eius diei

Maurus quidam, quem Valettanus in Aphricam miserat, summa celeritate ex Aegimo Melitam nauigauit, qui significauit Dragutum ingentia nauigia instruxisse, inter quæ tres erant quinqueremes, ac triremes duodecim, neque aliud expectabat, quam ut à præfecto clasis accerfiretur. idem significauit biremem ad Tunetis regem missam fuisse à Draguto, qua is Maurus ex Aegimo ad Galathē uectus fuerat. uehebantur ea biremi quatuor bellica tormenta muralia ad ipsum regem Tunetis unà cum multis aliis muneribus, qui cum eius belli societatem aduersus Christianos se nolle inire significasset, se aliquam partem annonæ Turcis concessurum dixit, quamuis & ipse aliqua penuria laboraret. ex hoc coniectare facile possumus Turcas prius habuisse in animo Galathen insulam expugnare, deinde cum hac accesione uirium, quæ è commoditate loci cumparabatur, ad reliqua penetrare. Non defuerunt tamen qui militarem calliditatem illam fuisse Turcarum arbitrati sint, qui ut magis inopinatos Melitenses inuaderent, rumorem disiparunt, & in uulgus dederunt, quod Galathen essent inuasuri. Sed quanta est latronū astutia aggrediendis uiris bonis, tanta est prudentia plerunque

bonorum latronibus & repellendis & profligandis. Nam ad omnes fortunæ euentus iam multò antea instructi erant adeo Melitenses, ut nullus neque bellicus apparatus, neque quæ maximum est præcipue præsidium obsessis ciuitatibus, animi magnitudo, & incredibilis in tolerandis militaribus laboribus constantia deesset; quod facile erit unicuique ubi res gestæ Melitensium explicatæ fuerint, diiudice. atque ut sciatur quibus uiribus freti Melitenses tantas, tam asiduas, tam crebras Turcarum oppugnationes sustinuerint, earum cohortium numerum quæ in præsidiis Melitæ insulæ fuerunt collocatæ, breuiter recensebo. erant ibi Neapolitani trecenti; Hispani, Galli, Etrusci, ad mille, è triremibus Melitensis religionis, ad mille, quingenti erant intra Burgum, eorum qui e finitimis uillis in urbem se receperant, & ciuium insulam incolentium, sex millia, atque omnes hi uiri omnino bellicosi & sclopettarij peritissimi aderant, & quingenti equites Melitensis militiæ, & non inutilis huic militiæ sacerdotum numerus, quæ omnia præsidia, uel ante hostium aduentum in opportunas oppidorum, locorumq; munitorum stationes fuerunt diuisa. erant in urbe Melita ducenti pedites, & quadrin-

genti ex uniuerſa inſula lectisſimi, ciuesque complures, quibus erant equi trecenti cum ſatis magna pabuli copia. his præfectus erat eques militiæ Melitenſis, quem Vagnonem uocarunt. his tot defenſoribus, & rebus uictui & pugnæ neceſſarijs inſula erat inſtructa; omnesque quaſi præclare gerendarum rerũ glorioſam opportunitatẽ Turcarũ aduentum expectabant. Deinde cum per nuntios accepiſſent uiginti & ſeptem Turcarum triremes in portum Marſaſiroccum applicuiſſe, è quibus expoſita fuiſſet magna manus peditum, è ueſtigio Melitenſium triremium præfectus Gyon cum ſclopettariis quinquaginta ad leue certamen hoſtes prouocauit: ſed Turcæ nullo diſploſo adhuc à noſtris ſclopetto ad portum ſe receperunt. at, ubi maior claſsis pars ſtationes habebat, leue certamen inceptum fuit ducentorum Turcarum, qui è nauibus deſcenderant, quos nouem equites militiæ prouocarant; in quo unus è noſtris cæſus, alius captiuus in caſtra hoſtium ductus, reliqui ad urbem profugerunt. eodem die ex Illyrica naui nuntius ad noſtros transfugit è portu Marſaſirocco, qui uniuerſum conſilium hoſtium aperuit, decreuiſſe Moſtapham ſcilicet terreſtribus copiis præfectum, ut cohortes è nauibus deſcenderent,

derent, & bellica tormenta extraherent. At Pialis quanto in periculo res Turcicæ uersarentur iam tum ab initio eius belli intelligebat, conquerebaturque se in apertum periculum, ac certam rerum omnium iacturam missum fuisse, cum uix octo Ianizerorum, decemque Spacchium millia in classe haberet, (erat enim, ut diximus, uniuersæ classi præfectus) cum reliqua multitudo non esset rebus militaribus idonea; quippe quæ neq; ullum bellum ante illum diem audiuisset; ne dum uidisset: futurum enim prius, ut omnes in oppugnationibus periti cæderentur; quàm illi intrepido animo tormentorum strepitum perferre discerent, quare Mostaphæ consilio minime assentiebat, nolebat ante Draguti aduentum fortunam omnino experiri; cum is in horas præcipuè expectaretur; ad cuius aduentum decreuerant prius arcem sancti Elmi uocatam expugnare. Deinde cum uniuersa reliqua classis ad Marsa siroccum applicuisset, egressa sunt ad uiginti hominum millia, bellica tormenta leuiora campestria quinque extracta, fossæ militares incæptæ, tuguria; & tentoria erecta, & in parandis stationibus is dies; & sequens absumptus. Decimo calendas iunij, Pialis cum septem peditum millibus ad reco-

gnoſcendum oppidum Sancti Michaelis, profectus,non ualde loco propinquauit propter bellicorum tormentorum frequentiam : quo tempore ſatis acre initum eſt leue certamen, in quo eques militiæ Curſelinius impetu facto in hoſtes Hiſpano quodam comitante, uexillum hoſtium extorſit ſignifero, & in urbem reportauit. Cæſus eſt unus è Sanzacis in eo certamine; Sunt autem Sanzaci uiri ab ipſo Imperatore protper prudentiæ exiſtimationem prouinciis gubernandis præfecti : deinde alij nonnulli ex hoſtibus in eo prælio ceciderunt, atque in caſtra reuerſi hoſtes conuocatis primoribus ad concilium conſultarunt an prius arcem Sancti Elmi, uel burgum obſidere conduceret; decretumq; fuit ut arx prius obſideretur. deinde cum ad montem aſcenderent, ut arcem illam diligenter intueerentur, leue certamen excitatum eſt, in quo multi ex hoſtibus, è noſtris pauci deſiderati. exiuit interea per noctem triremis è portu Melitæ, quæ Siciliam uerſus iter arripuit, ut omnia fierent manifeſta Toletano : atque hoſtes paruo temporis ſpatio inteiecto aggerem facere adorti ſunt non procul ab arce Sancti Elmi, ut illam crebris ictibus concuterent, quam etiam infeſtabant nonnullæ triremes,

quæ portus anguſtias ſeruabant. Sed agger ille tam crebris ab arce ictibus tormentorum deuaſtatus fuit, ut ob quotidianas cædes hoſtes deterriti fuerint, eorumque audacia aliquantulum depreſſa uideretur. dum hæc agerentur, præſidiariæ Alexandriæ triremes ſex acceſſerunt, quibus pedites noningenti uehebantur, atque his cohortibus Ochialys erat præfectus. poſtridie eius diei uallum in editiore loco ſublime hoſtes fecerunt, ſuper quo tria ingentia tormenta bellica ſtatuerunt, quæ globos colubrinarum, uel etiam maiores contorquebant, atque his non arcem ſolum, ſed etiam naues, quæ ſtationem habebant in portu, infeſtabant: uerumtamen nullo graui damno res Melitenſium uallum illud affecit, ſed hoſtes breui inde deiecti ſunt. Sed quoniam Turcæ ſunt diligentisſimi rerum militarium, nullumque laborem in rebus bellicis, non ad ſe pertinere arbitrantur, aggeres facile transferunt, eò tormenta bellica traxerunt, unde arcem concutere decreuerant. deinde cùm per transfugas magiſter equitum conſilia hoſtium cognouiſſet, ac de ijs omnibus, quæ Turcæ facturi erant, opportunè fuiſſet edoctus, duo uexilla cum quadringentis Hiſpanis Ioanne Cerda & Miranda ducibus in ar-

cem emisit, qui præclara uirtutis suæ argumenta ediderunt sæpius, cum initis leuioribus certaminibus multos ex hostibus nulla propè suorum iactura trucidarunt. Quarto deinde nonas Iunij Dragutus cum triremibus tredecim auxit Turcarum uires, quibus sexcenti pedites uehebantur, uir sanè bellicosus, & rei militaris peritissimus, cuiusque fides & prudentia sæpius Imperatori Solymano perspecta fuerat in rebus bellicis gubernandis: idcirco iusserat Solymanus ne quid præter Draguti sententiam fieret in castris. post hunc è Gero & Teuthrania accesserũt ad classem decem triremes, quibus uecti sunt octingenti pedites, atque uires hostium in dies conualescebant semper nouis auxilijs se adiungentibus. Interea certior fit Toletanus per Saluagum militiæ Melitensis equitem, uirum sanè ad omnia pericula intrepidum, & spectatæ uirtutis, qui per medios hostes elapsus Messanam applicuerat, quòd Turcarum classis ad insulam Melitam applicuisset, quòd descensiones nonnulli è nauibus fecissent, quod arcem obsidere, & uniuersam insulam iam cæpissent. His auditis eum Toletanus maximis de rebus in insulam reuerti oportere dixit; quem cęocem ingressum tres triremes comitatæ

sunt, donec ad sex millia passuum, aut septem abesset ab insula. tunc ille de salute, & utilitate suorum mirificè solicitus, minime hostium multitudine deterritus fortunæ benignitate, & clementia fretus, non sine magno periculo per noctem tertiis uigiliis nuper initis in insulam egressus est. deinde uerò cum reperisset Turcas priorem immutasse sententiam, qui arcem & oppidum Sancti Michaelis concutere decreuerant; atque ad aquam Marsæ castrametatos, diu inops consilij constitit: nam quatuordecim canones in eo loco disposuerant. Verumtamen explorato ingressu diligentius ad magistrum equitum denique proficiscitur, omniaque Toletani consilia illi aperuit, ad quem rursus eadem nocte in Siciliam remittitur, ut moneat sibi opus esse ualidioribus præsidiis, non enim paucos tantam hostium multitudinem posse sustinere, si bellum diu protraheretur, quare procuraret, ut mille, uel saltem quingenti ad se milites mitterentur. Tum hic ex insula proficiscitur, atq; cum iam dies quo celebrari sancti Elmi solennitas consueuit, illucesceret ad nouem Spacchium & Ianizerorum millia, nulla ratione bellorum, nullo militari consilio, cum uallum adhuc non deiecissent, quasi bel-

luarum repentino furore concitarum more, ad terracei ualli oppugnationem accurrerunt, & in ea parte fossæ, quæ uicinior erat editiori uallo propugnaculi, scalas per multas breues admouerunt. & quoniam fossa nullum habebat propugnaculum, nostri multis iam diebus propugnaculũ quoddam è terra & fascibus lignorum cum camisia satis lati spatij extruxerant. eò cum accesisset hostium multitudo, (nam multitudine potius uis Turcarum, quàm singulorum uirtute nititur) quamuis ob frequentiam tardiores, tamen ab eo propugnaculo ui compulsi sunt recedere, cum nostri plurimnm illo adiuuarentur. His tamen propugnaculum denique concedere necesse fuit, atque spatium illud, quod erat intra propugnaculum, omnemque partem quæ respicit portum Marsamusettum. eo loco potiti hostes ligonibus excauantes, ita fecerunt munimenta, ut ne à nostris offenderentur. ad eam rem adiuuabantur bellicis tormentis, quibus infestabatur altera pars Marsamusetti, illa enim defensionem opprimebat, & ualli propugnaculum deuastabat, & editioris ualli frontem percutiebat, quod tormentis illis decem & nouem faciebant, ut institutum erat, quæ direxerant. Nam prosternere ipsum uallum

editius uolebant, cuius altitudo erat illis molesta; sed nostris etiam magis, cum non haberet propugnacula quibus defenderetur. ibi cum constitissent ad quinque hostium millia, & hora diei iam esset tardior, necesse fuit, uel potius optimum fuit consilium, se in arcem recipere, atque propugnaculum illud & spatium hostibus relinquere. Præstat enim quæ utiliter defendi non possunt, aliquando euertere; aut si angustia temporis id facere non patitur, hostibus concedere; quàm obstinate defendendo in discrimen capitis, & rerum omnium uno tempore uenire. Tum uero Turcæ noctis beneficio freti, qui ibi constiterant, saccis & terra, & rebus aliis plenis fossam illam replere statuerunt, quæ ducta fuerat è regione ualli editioris, ut quæ minus lata & profunda esset, & quæ facilius posset repleri. uerum huiusce suæ temeritatis satis dignas pœnas luerunt, quoniam Ianizerorum & Spacchium cæsi sunt octingenti, atque hi cæteris omnibus præstantiores; præter innumeros propè uulneratos, quorum plurima pars in fossis mortui postea fuerunt. Nam fossæ illa pars, quæ fuerat ab ijs repleta, cum nullum haberet descensum, nisi in fronte ualli, efficiebat ne uel nostri, uel hostes, possent descende-

re, quare siqui fuissent in ipsa fossa, ibi mori omnino necesse fuit. è nostris primo impetu quadraginta, & quinque cæsi sunt, inter quos Aluernias, Contilius, Lasamaius, & Tentonicus quidam Melitensis militiæ equites fuerunt, uulnerati sunt præterea nonnulli. Cum suorum cædem cognouisset Valettanus, opus esse nouis præsidiis ad arcem tutandam ratus eadem nocte pedites ducentos cum nonnullis equitibus misit: atque cum essent antea quadringenti, qui locum defendebant, satis firma præsidia accessionem hanc uirium fore credidit ad sustinendos conatus hostium, cum loci etiam angustia non pluribus uideretur indigere. Interea Saluagus fortuna sanè benigna & placida usus Syracusas applicuit, ubi triremes duas Melitenses inuentas, sicut edixerat Valettanus, iubet Melitam cum quadringentis peditibus, septemque tormentorum bellicorum ministris nauigare, docetque quibus in locis hostes castra collocarint, ut possent tutius accedere. Nam & declinare ab Occidentis plaga oportere monuit, ne uiderentur ab hostibus, & Orientem uersus ad uocatæ Miliaræ descensum esse nauigandum, ac transfretandum, quam Occidentem uersus relinquentes cito traijcerent: ibi enim copias

esse exponendas, quæ ubi quatuor millia passuum confecissent, ciuitatem ingrederentur, unde in Burgum facilis esset transitus. his ita monitis ipse Messanam proficiscitur, præsidia a Toletano postulat, paucitatem suorum recenset, opus esse firmioribus præsidiis illum edocet quo bellum posset tamdiu protrahi, ut eius clasśis commodè instruatur: quæ ut apparebat, multis indigebat rebus necessariis, neque has ita facile comparare poterat, eratq; multò triremium, cæterorumque nauigiorum numero inferior. Nam Turcica clasśis 168. habebat triremes, & naues onerarias, & mahonas, & caramussalos, quæ omnia nauigia ad 240. accedebant, cum Toletanus neque centum quidem triremes posset instruere. Melitenses interea, dum suppetias expectarent, se strenuè sanè tutabantur, nulla in re, uel animorum suorum nobilitati, uel Italici nominis gloriæ, deficientes: supra omnes uerò Valettanus nullis neque militaribus laboribus fatigabatur, neque ullis terrebatur periculis; id unum grauiter ferebat, quòd tam diu suppetias desideraret, quodque tam segnes essent Christiani principes, ut tam præclaram, tamque opportunam omnes propè uires Turcarum uno tempore labefactandi, & prope euer-

tendi occaſionem prætermitterent. Videbat enim iam tum quaſſatam & afflictam, & propè inermem hoſtium claſſem ad extremam partem æſtatis futuram. At triremes illæ quæ opem ferre obſesſis iuſſæ fuerant, longe aliter fecerunt, atque fuerant admonitæ, cum Occidentem uerſus, at non ad Orientem Solem nauigaſſent. illud autem ita contigiſſe dixit nauclerus, quia biremes quaſdam ibi conſpexiſſet hoſtium, æque nonnulla cataſcopia. Hoc cum falſo dixiſſet, ut ſuum errorem excuſaret nauclerus, tamen præclaram ſubſidij opportunitatem Melitenſibus nihilominus eripuit. id Toletano cæteriſque omnibus moleſtisſimum accidit, & Saluago præcipuè, quia uidebant futurum ut hoſtes arce occupata claſſem in portu Marſamuſetto tutisſime haberent, (erat enim arx in maximo periculo, cum ob anguſtiam loci, tum etiam quia nimis propinqui hoſtes fuiſſent caſtrametati) atque Sancti Michaelis oppidum inde forent percuſſuri, atque omnium terreſtrium ſubſidiorum ſpem illis ademiſſent. cum res Melitenſium, quanto in periculo eſſent conſtitutæ, Pius Quartus eius nominis Pontifex maximus per nuntios accepiſſet, iusſit copiarum haberi delectum, quæ ſubſidio mit-

ferentur laborantibus Melitẽsibus, edixitq; certam pecuniam in illud bellum erogari Cambiano, & pulueris tormentarij non paruam copiam, & omnibus subsidiorum generibus rem Melitensium adiuuit: ut exemplo, at non oratione solum, Christianos principes ad defendendum Christianum nomen, & ueram ac antiquam religionem, & omnium decus uno tempore hortaretur. Nam si illam insulam in deditionem Solymanus compulisset, manifestum omnibus periculum breui imminebat, cum transitus facillimus inde foret in Siciliam, qua potitus mox Italicos fines anniuersariis incursionibus populatus deniq; uniuersam Italiam breui subegisset. missi sunt igitur Pompeio Columna duce sexcenti pedites Neapolim, quem multi uiri illustres sine stipendiis, solo gloriæ & nominis uirtutis suæ ad posteros trãsmittendi desiderio sunt secuti, cum tam præclaram tamque iustam belli opportunitatem nacti sibi uiderentur. habebant forte stationes Neapoli eo tempore Andreæ Auriæ tredecim triremes, Populoniæ principis nouem, erant & tres triremes Reguli Sabaudiæ, aliæq; tres priuatorum. eò cum Roma cohortes subsidiariæ accessissent omnes communi consilio decreue-

runt & has, & quæ aliunde opem ferentes laborantibus Melitensium rebus aduentarent, omnino esse traiiciendas, atque in insulam deportandas. Hi igitur naues ingressi felici maris benignitate usi Messanã breui deferuntur, ubi & instruebatur & con iungebatur Christianorum clasis. ea dum fiunt à nostris, Turcæ non amittendam præsentis temporis occasionem rati, quia classem nostrorum augescere per exploratores quotidie intelligebant, decernunt tam crebris oppugnationibus, tantoque conatu arcem ad oriri, ut omnino illa potirentur, qua capta facile sibi esse crediderant reliqua postea loca ad deditionem cõpellere. nam si illam occupassent, uidebantur hanc etiam commoditatem consecuturi, quod in tutissimo loco clasis stationes esset habitura in portu Marsamusetto, cum neque maris iniuria, neq; nostrorum tormenta ullo modo illam uexare possent. id autem non solum ad præsentis belli opportunitatem conferre putabatur, ut cognitum est è transfugis, sed etiam non mediocre commodum ad rerum maiorum conatus: quare ibi etiam decreuerant esse in hybernis. Conferebat illud non mediocriter etiam ad infestandum oppidum Sancti Michaelis, ad impedienda subsidia no-

ſtrorum, ne terreſtri itinere accederent, ad impediendum ingreſſum denique & egreſſum è maiori portu. His, aliiſque commoditatibus compluribus conſideratis; quas cum maxima noſtrorum iactura ſibi conſecuturi ex illa uictoria uidebantur, ita incredibili pugnandi deſiderio; & quaſi furore incenſi ſunt, ut quanta ui tormentorum; quantaq; diligentia nullo temporis ſpatio propè intermiſſo mœnia concuterent, uix credi posſit. Illud ſatis conſtat, triduum asſiduis propè ictibus mœnia pene fuiſſe comminuta. Ceſſauit aliquantulum die quarto uis tormentorum, quo die leue prælium initur. cum recentes Draguti Turcæ mira quadam animi magnitudine; uel temeritate potius elati, ſibi ferociores eſſe cæteris uiderentur, ac frequentes ad eam partem; ubi eſt Marſaſcala ſe contuliſſent. eum cum noſtri illorum arrogantiam uellent reprimere, ita ſtrenue pugnarunt, ut multis trucidatis maiore celeritate recedere coegerint, quàm acceſſerant. Deſiderati ſunt è noſtris ſeptem aut octo ad ſummum. At ſequenti nocte ſecundis nuper initis uigiliis ad arma conclamatur in arce: nam hoſtes ſummum uirium ſuarum conatum experturi pluribus in locis ſcalas admoturi repente arcem ad

eunt, cum alij ſuper ruinas quaſſatorum murorum incedere niterentur. Certatum eſt acriter utrinque, & igne misſili, & omni genere telorum: at tanta animi fortitudine noſtri reſtiterunt, ut non modo illorum temeritatem in præſenti comminuerint, ſed etiam in poſterum, ne ſcalas tam facile admouerent, retuderint. Ad extremum enim cum pugnatum fuiſſet circiter tres horas inſigni clade accepta Turcæ per ruinas præcipites extrorſus deturbati ſunt. ſequenti deinde die Monſerratus Commendator, cohortibus arcis gubernator ſuffectus eſt, quia Brolias uir ſanè præclarus propter asſiduos labores tum animi tū corporis in morbum inciderat: nam neq; dormire, neque unquam quieſcere inter tantos, & tam crebros hoſtium tumultus cuiquam tutò licebat; Sed Imperatori, & cui ſumma rei commiſſa eſt, quàm minimum. Hic ſæpius Valettano per litteras ſignificauit locum egregie eſſe munitum, atq; uix ullo pacto fieri poſſe ut caperetur ab hoſtibus. eius oratione & ingenio tantum conſtantiæ, & audaciæ auctum eſt equitibus, & militibus arcem illam defendentibus, ut ſupra humanas uires feroces eſſe in omnibus certaminibus uiderentur. Hoſtes ea clade nuper accepta minime perculſi cum

pristinos conatus irritos fuisse grauiter ferrent, etiam ualidius murum bellicis tormentis concutiunt. id cum per dies sex assiduè fecissent, nullo propè spatio temporis interiecto cum omnibus copiis arcem, quam undique obsidebant, inuadunt. Sed cum timerent ne ut in primis oppugnationibus per ruinas murorum darentur præcipites, pontem quendam ex antemnis triremium in decem cubitorum latitudinem huc deferendum curarunt, quatuor sclopettariorum millia apud fossas collocarunt, omnemq; classem ad descensum Sancti Georgij adduxerunt, atque, quod ridiculum fuit, omnia nauigia extraxerunt è Marsasirocco tanquam nullo impedimento mox in Marsamusettum ducturi. ita uero secum ratiocinabantur; conquassatos iam esse muros arcis, in quam ad tredecim millia globorum ferreorum contorta breui spatio fuissent; exiguum esse loci ambitum, quo magis collectæ futuræ erant inuadentium uires; omnia nauigia posse pugnantes infestare, magnam esse Turcarum aduersus paucos multitudinem, quare necesse esse arcis defensores, uel ferro, uel labore diuturno omnino uinci. Sed quam uaria sunt consiliorum, tam uaria sunt euentuum ac multo etiam plura defensio-

num genera; quippe cum pericula & labores & difficultates homines ingeniosos faciant, quibus haud ullus est ad informandos ad prudentiam animos peritior uiuendi magister. Quare cum omnia difficultatum genera, quæ obsessos circumuenirent, recte secum perpendissent, fuit quanta in iis esset uirtus, & quantopere diuina manu protegerentur, considerandum. Verum, quia cæcutimus ad ea, quæ nimis cupimus, longe diuersos habent euentus sæpe nostra consilia. His consiliis permoti Turcæ tanto impetu nostros inuadunt, ut cum & tormentorum ictibus aperte infestarentur; & tanto hostium numero undiq; circumuenirentur, diu pugnæ euentus anceps fuerit: at nostris repente diuinitus tantus laudis ardor, tantumq; ostentandæ uirtutis desiderium coortum est, ut non amplius pares se fore hostibus sperarent, sed gloriosam etiam uictoriam ex illa pugna reportaturos pro comperto haberent. Baraganus itaque spectatæ uirtutis Nauariensis Melitensis militiæ Eques stricto longioris capuli ingenti gladio, quo ambabus manibus utebatur, tanta fortitudine in hostes, qui pontem conscenderant, irrumpit; ut acrius circa illum, quàm alibi fuerit certamen, hostesque ipsos &

timore

timore & admiratione uirtutis eodem tempore perculerit. Verum cum omnis propè conatus hostium eò conuersus fuisset, multis è nostris illum postea adiuuantibus magnam impressionem in hostes fecerunt. Quare cum illos propè in fugam Baragani uirtus uertisset, his adiuuantibus multi ceciderunt ex hostibus. At cum recentiora Turcarum auxilia mortuis & fessis prioribus pugnantibus submitti Valettanus animaduertisset, ueritus ne nostri labore potius diuturno, quàm hostium ui uincerentur, laborantibus arcis defensoribus recentiores milites trecentos subsidio misit, qui & pontem illum subiectis cadis tormentarij pulueris combusserunt, & ignis missilibus inflammarunt, quare nemo postea ascẽdere poterat; & cum pons ipse cecidisset plures octingentis Turcis sunt oppressi, atque sexcenti uulnerati. in nostrorum potestatem uenerunt duo uexilla hostium, quæ fuerant arci affixa, alterum Mostaphæ, alterum Draguti. ascenderunt eodem tempore Turcæ ad triginta ad altioris ualli acumen Lilybæum uersus, qui cum a præsidiarijs militibus sancti Angeli uisi fuissent tormenti bellici minister monetur, ut eos deijceret: is uero septem è nostris illo globo ferreo interemit. Sed cum uellet id

propter errorem contigisse demonstrare; ac damnum restaurare nostrorum, maius quoddam tormentum diligentius direxit; atque eos globus ferreus sublimes in aera portauit. nam illo ictu quatuor Rays, & ad duodecim ex præstantioribus exercitus Turcarum fuerunt crudeliter dilaniati. Dum hæc geruntur, magnus hostium numerus iam militares ac castrenses fossas ad frontem arcis, quæ oppidum Sancti Angeli spectat, duxerunt, sed nostri missilis ignis fictilia iaculantes ab instituto opere illos deturbarunt. Turcæ omni spe potiundæ arcis frustrati turpiter in castra reuertuntur, ac naues eò ægre trahunt, unde deduxerant; in ea pugna ad duo hostium millia sunt desiderata; & eorum sanè præstantiorum: alij tamen dixerunt copiarum præfectum numerum suorum recognouisse, atque cognouisse in eo prælio cecidisse quatuor suorum millia: è nostris centum cæsi, & totidem sunt uulnerati. eo tempore cum triremes nonnullæ relictæ essent ad portum Marsamusettum; & ad descensum Sancti Georgij, neque portus esset, uelut antea, interclusus, iussit Valettanus nauiculam exploratoriam ad Marsascalam asportati, ut Toletanus de rebus omnibus certior fieret, atque ad summum Pontificem literas

dedit, quibus pro parta uictoria gratulabatur, quòd a diuina bonitate obsessi tam præclarè fuissent defensi. Binarum autem literarum hic adscripsimus exempla. Et ad Pont. quidem, hæ mittuntur.

Beatissime Pater.

EST ita periculo propinquum ne ueniant ij in potestatem hostium, quibus do literas, ut mihi rarius scribere omnino necesse sit. Verumtamen id Sanctitati uestræ significandum fuit, quòd optimus Deus suum hunc religionis ordinem in Melitæ oppugnationibus tuetur, quod in arce Sancti Elmi defendenda præcipuè apparet. nam cum intra uiginti dierum spatium arx illa tredecim millia ictuum globorum ferreorum sustinuerit, facile apparuit quanti sit aduersus hostes Sanctum hoc crucis insigne. Iidem cum sub crepusculum arcem acerrimè inuasissent, atque quater recentiores pugnatores renouassent, quòd prælium ad quinque horas perdurauit, tanta cum suorum clade repulsi sunt, ut plures sexcentis fuerint desiderati, uelut ex captiuis perceptum est, uulnerati multò etiã plures. Illud opus fuit sanè non humanarum uirium: sed diuinæ potentiæ, quæ

nobis hanc tam insignem uictoriam comparauit, ut demonstraret quanti nostram religionem faceret, atque ut hoc exemplo Christiani principes alacriores fierent mittendis auxilijs, quod Sanctitatem uestram præcipuè pro sua singulari benignitate facturam esse non diffidimus. Nos interim pro uiribus hostes à mœnibus repellere & propugnacula defendere diuinò adiuuante auxilio non cessabimus, uitam etiam ipsam pro Christiana religione, si res ita tulerit, effundentes. Atque hac una spe in tantis molestiis confirmamur, quod Sanctitatem uestram procuraturam certò scimus, non solum ut hic religionis ordo, sed etiam uniuersa regio Christiani nominis, ab his communibus omnium bonorum, omnisque tranquillitatis hostibus, sit libera. Quod ut fiat Deum optimum suppliciter rogamus, & ut Sanctitati uestræ ad hoc tantum negotium accommodatæ uires suppeditentur. Melita. XII. Kl. Quint. M D LXV.

Ad Toletanum literæ.

Illustrißime, & excellentißime Princeps.

POSTEA quam Saluagum nostrum cum literis misimus, binas ad amplit.

tuam dedi, atque cum iter per ſacrum Iunonis habuerit, utinam tutò redditæ ſint. Deinde cum nauiculam exploratoriam expediuiſſemus, tres noctes exeundi opportunitatem obſeruauit: quæ cum uix ſeptima nocte exiuiſſet, inſequentibus hoſtibus cō acta eſt ad terram appellere, atq; homines abiectis in mare literis uix incolumes euaſerunt. Nunc quia claſsis hoſtium exiuit è Marſaſirocco, plurimi referre arbitratus ut id ibi notum ſit, quoniam portus non ita clauditur, ſtatui procurare ut cataſcopium ad Marſaſcalam feratur, quod non amplius ita impediretur, cum claſsis ſtationes habeat in altero latere inſulæ. Claſſis igitur hoſtium, quod plurimi referre ut ſciatur cenſeo, ad X V I I. Cal. Quintilis nobis proſpectantibus è portu cum omnibus nauibus onerariis, & Mahonis tranſfretauit, quod cum ob aduentantis noctis obſcuritatem intueri non poſſemus, intelleximus tamen per captiuos illas quaſſatas & penè inermes triremes ægrè remulco attractas fuiſſe. Habent ſtationes naues ſupra Marſamuſettum, atque maior pars triremium ad deſcenſum Sancti Georgij. Aquæ penuria, & metus Chriſtianorum claſſis, ut intelligo, eò illos compulit, quam ſciunt eſſe Meſſanæ 150. nauigiorum actua

riorum nauium, ſcilicet & triremium. idcirco minime ſe ad Sancti Pauli deſcenſum receperunt, ſed quanto magis poſſunt terreſtribus copiis uicinæ ſtationes habent triremes. Nemo conſpicitur in ea parte Marſaſirocci, ubi caſtrametati fuerunt, primaque tabernacula, quæ erexerant, & uillarum ædificia ferro ignique uaſtarunt. Nunc apud arcem Sancti Elmi caſtrametati ſunt, quam Deus apertisſime tuetur, cum noſtri quatuor horas asſiduum hoſtium prælium, quod totis aciebus intulerunt, fortisſime ſuſtinerint, quod diuerſis in partibus eius arcis uno tempore geſtum eſt: & id præcipuè cum Orientem uerſus, portumque Marſamuſetti pontem quendam ſupra muros iecerint, circa quem acerrime quater renouatis auxiliis ab hoſtibus pugnatum eſt. Deiecti quidem ad extremum ſunt hoſtes præcipites cum magna ſuorum clade, at non tamen ſine aliqua noſtrorum iactura, cum ad quinquaginta ceciderint: inter quos fuit Medranus, non ſine magna animi mei moleſtia. Vulnerati ſunt ad ſexaginta. Hac uictoria ita confirmati ſunt noſtrorum animi, ut facile in ſpem uenerim quod arx illa, & omnia inſulæ propugnacula, ſe uſque ad aduentum Ampl. tuæ cum uniuerſa claſſe, tueri poſ-

ſint. illud autem me in hanc opinionem ad duxit, quòd repreſſa eſt hoſtium audacia, quia multo tardiores facti ſunt cócutiendis muris; cum neque ſit, neque eſſe posſit ma ior diligentia, cum uel tredecim millia ictuum intra octo dierum ſpatium numerata ſint. Si mihi ſaltem ſupplementum, ut credideram, per noſtras duas triremes accesſiſſet, nunquam me arcem illam amiſſurum eſſe putauerim; cum illa ſpe fretus quidquid habui clarorum uirorum, ac rerum penè amiſerim: omnesq; decreuimus ibidem mori, ſi ita oportuerit, pro dignitate & exiſtimatione Chriſtiani nominis: at quia benignitati tuæ confidimus, ſperamus fore ut ſubſidiis adiuuemur. Omnibus autem manifeſtum eſt quanto in periculo ſimus conſtituti, ſi ſupplementa diutius differantur; quippe cum non aſpernanda ſit etiam oblata commoditas, quòd hoſtes è Marſaſirocco diſceſſerint; nam facile ſubſidia deſcenſiones facere poſſunt ad Petram nigram. Te unum poſt Deum ipſum habemus, in quem oculos conuertamus, in te uno ſpes omnis noſtra collocata eſt, in manu tua noſtrũ omnium ſita eſt ſalus, quare tibi perpetuam à Deo precantes felicitatem, te pro ſalute noſtra ſuppliciter rogamus. Melita XV. Cal. Quint. MDLXV.

HIS litteris certior factus Toletanus quanto in periculo esset arx Sancti Elmi ob ictuum tormentorum bellicorum frequentiam, & crebras oppugnationes, easque horrificas, quibus arcem ipsam adoriebantur hostes; cumque animaduertisset quanti ponderis esset iactura eius loci futura postea illi insulæ, cum auxilium tota classe non ita cito se ferre posse intelligeret, quòd neque Hispanæ, neque Genuenses triremes adhuc accesserant: decreuit quatuor triremes cum præfecto Ioanne Cardoneo emittere, quæ cohortes ferrent subsidiarias. missus est cum his & Robles Magister exercitus, ut appellatur, cum ducentis Hispanis, in rebus bellicis sanè exercitatissimis. unà uecti sunt equites Melitensis militiæ, qui tunc erant Messanæ, ad octoginta, inter quos fuerunt Commendator Parisottus, Vincentius Caraffa, Maldonatus, & Boninsegna, Hispani. Aderant enim complures è uariis nationibus, qui & si tardè propter maris tempestatem, ut explicabitur postea appulerunt, tamen plurimum ad eius insulæ salutem contulerunt. hi si ante arcis expugnationem in insulam applicuissent, arx fortasse non uenisset in potestatem hostium: nam pridie idus Iunij triremes quatuor Messanam relique-

runt, Sed ut ad Turcas redeamus, illi parui ſuorum iacturam facientes, neque tantam cladem curantes, quantam tot prælijs acceperant, cum etiam ſe meliore fortuna uſos putarent, decernunt denuo fortunam eius belli experiri, & maioribus uiribus arcem, maioribusque conatibus rurſus adoriri. tum nullo tempore intermiſſo globis ferreis tormentorum frequentibus arcem diuerberare, murorum ſiquid reliquum eſſet proſternere, propugnacula lacerare, cuncta comminuere, & in pluerem uertere. Deinde tantis uiribus tantoque conatu locum aggredi, ut noſtri pene deterriti fuerint, & in fugam uerſi: quod etiam profecto feciſſent, niſi ſibi ante propoſuiſſent, glorioſè & fortiter ſibi omnibus eſſe moriendum. dimicatur igitur ad quinque horas acri prælio, deſiderati è noſtris ducenti, ex hoſtibus magnus numerus. Dragutus eodem die uulnere capto in caput ad naues deportatur, ex quo uulnere poſt biduum diem ſuũ obiit, eius corpus à duabus triremibus Teuthraniam delatum. cum hoſtes ab illa oppugnatione ſe recepiſſent, nunquam ſequenti nocte ab armis ceſſatum eſt, ſed creberrimis tormentorum globis noſtros infra muros recedere cogebant, ita ut uix impedi-

mento esse possent Turcis quo minus scalas pluribus in partibus muris ad mouerent. Nam tametsi nostri asiduis laboribus & præter consuetudinem erant defessi, tamen egregie cum admirabili quadam animorũ magnitudine eos repellebant. At Bassæ, & primores exercitus hostium incredibili propè ira exarserunt, quia tanta ui nostrorum, tantaque semper cum suorum clade recedere cogebantur, quare unuersam classem breui in unum cogunt, illam circa arcem collocant, decernunt totius exercitus fortunam, & omnium copiarum uires uno tempore experiri, arcem terra marique oppugnare, semper noua subsidia fesis mittere, atque his sæpius renouatis non prius ab incæpto desistere, quàm uel totum exercitum amitterent, uel arce denique potirentur. Deinde omne illorum studium ad pontes & scalas faciendas ad futuram oppugnationem conuersum est; & ad omnia, quæ forent illi negotio necessaria, comparanda. Cum eos apparatus uidisset Valettanus, ueritus ne arx illa diutius defendi non posset, biduo ante illam oppugnationem primores suorum ad concionem conuocauit, quibus ita locutus est. Quanto in periculo arx sancti Elmi constituta sit ob frequentes

hostium oppugnationes commilitones, nemini uestrum obscurum esse censeo: cum ita muri undique sint comminuti ut aperto Marte pugnare necesse sit; neque amplius nostri murorum beneficio aduersus tam crebros tormentorum hostilium ictus protegantur. his accedit angustia loci, quòd paucis multorum impetus uno tempore sustinere necesse sit: neque possunt propter hostium frequentiam, quibus undique cinguntur, recentibus subsidiis adiuuari. Ego sane magis conferre saluti existimationique nostræ crediderim, quæ tutò defendi non possunt, hostibus relinquere, quàm obstinatè defendendo turpiter cum tanta & uirorum bonorũ cæde, & rerum iactura, uinci: quippe cum illa quæ inutilia sunt nobis, neque hostibus quidem magnum sint adiumentum allatura. Idcirco, si uobis ita uidetur, locum iudico oportere hostibus relinquere, clauos tormentis infigere, aquas lætiferas efficere. id enim præstiterit, quàm tot uiros fortes, qui locum defendunt, apertissimis periculis, & certæ propè hostium potestati aut cædi exponere. Atqui cum hostes se ad acerrimam oppugnationem accingant, nobis breui consilium utile capiendum est, uel relinquendæ arcis, uel rebus omnibus

neceſſariis muniendæ. His diligenter conſideratis nihil decernitur in præſenti, niſi ut tres Melitenſis militiæ Equites, commendator Medinæ Hiſpanus ſcilicet, Roccias Gallus, Conſtantinus Caſtriotus Italus ſequenti nocte, arcem diligentius intuentur, certioresque faciant milites arcis præſidiarios, quid in concione propoſitum fuiſſet. Iuſſæ ſunt præterea nauiculæ ad illam noctem parari, ut ſi forte ita uideatur, poſsint citiſsime ex arce milites in burgum traiici. at eò transfretantes equites magnum periculum inuaſit, cum hoſtes multos ſclopettos in illos diſplosiſſent: cum è nauicula egreſsi eſſent ob uicinitatem hoſtium, qui omnia iam poterant late intueri, proſtratos ferè humi incedere neceſſe fuit, ubi tres illi arcem diligenter conſideraſſent, quid in concione propoſitum fuerit, arcis præſidia cõmonefaciunt: quibus reſponſum eſt, locum ob anguſtiam quidem eſſe periculoſum, ſi tam pertinaces præcipuè haberent hoſtes, qui tam frequenter, tantoque cum impetu locum aggrederentur: uerum tamen, quoniam Deo ita propitio locum hactenus defendiſſent, quem ipſi defendendum petiuerant, decreuiſſe pro uiribus & in poſterum fortiſsime tutari; cum nullam unquam aptio

rem opportunitatem essent assecuturi uirtutis suæ in omnium hominum conspectu demonstrandæ. hortarentur igitur Valettanum ut læto esset animo, atque pro certo haberet illos acerrime pugnaturos, & nulla in re uel Italicæ gloriæ, uel suo ipsorum honori, uel propriæ saluti defuturos: se scire in acie gladiorum hæc omnia sita esse, omnemq; fortunam non in clementia hostium, sed in animi magnitudine & firmitate corporis & in ferro sitam esse; neque hostes ullam lætitiam, nisi quæ multo suorum sanguine sit perfusa, esse capturos. hoc accepto responso, cognitaque illorum militum uoluntate, tres illi equites ad Valettanum redeunt; responsum fortitudinis & constantiæ plenum referunt, quod cum summa omnium lætitia & admiratione auditum est. Deinde uero, quia fossæ plurimum commodi nostris afferent, posse locum etiam defendi narrauit Castriottus, atque id munus se suscepturum esse profitebatur. Gallus contra fieri non posse omnino censebat ut locus amplius defenderetur; quippe cum propugnacula, & defensionum loci omnes sint solo æquati, cum tot millibus hostium præsertim, & tam acrium circundaretur arx illa; neque esse dignitatis Melitensium

sibi uideri, neque præsenti militiæ conferre tot præclaros & tam fortes uiros tam aperto periculo exponere, & tanquam crudelissimis hostibus trucidandos obiicere. cognoscendas esse uires hostium, assiduitatemque certandi: non posse paucos multis diutius resistere: posse hostibus subsidia recentia à suis mitti cum laborauerint, at nostris interclusam esse subsidiorum uiam, in aperto loco omnibus tormentorum ictibus expositos oportere nostros dimicare, quare necesse esse uel ferro, uel labore denique ab hostibus uinci. Consulendum esse omnino illorum militum saluti, atque ad meliorum locorum defensionem illos esse reseruandos, cum natura loci non amplius illos posset defendere. Contra Hispanus fossas castrenses ualde esse utiles memorauit, animos præsidiariorum militum constantissimos esse & pugnandi cupidos, quare locum non sibi uideri tam cito deserendum. Sed quia pauciores sunt qui, recte in rebus singulis iudicare cognouerint, & deteriora consilia plerunque sequimur, idcirco cum hæc memorata fuissent in concione, decernitur denique locum esse nunc etiam per aliquot dies defendendũ: quippe cum non sit eius ordinis consuetudo loca munita tam facile relinquere, sed sin-

gulari constantia & animi magnitndine superborum hostium temeritatem reprimere. Existimant quidam si relictus fuisset locus eo tempore, id fieri non potuisse sine summa eius ordinis infamia, atque hostes ea re nimis elatos & obsesis intolerabiles futuros. Ego contra sentio, nihil magis formidabile esse cuiquam, quam sapientiam & prudentis hostis consilium: quod situm est non solum in utilium delectu, sed etiam in iis relinquendis, quæ non modo aliquod damnum, sed etiam nullum commodum sint allatura. at contra nihil magis hostium animos extollere ad spem rerum omnium potiendarũ, quàm si uideant quod loca inutilia, & quæ nullo pacto defendi possint, tamen obstinate & imprudenter defendantur. nã sicuti mendacibus, neque illa quidem, quæ uera sunt, creduntur.; ita loca omnia expugnabilia putantur, quæ ab imprudentibus hostibus defenduntur. uerum ut ad hostes redeamus; illi tanta diligentia, quod decreuerant, pararunt; tantaque celeritas accessit rebus omnibus; ut breui omnia nauigia circa arcem sancti Elmi cũ omni exercitu coacta sint; cæptum est igitur media nocte ubique arx terra marique inuadi, scalæ undique; undique pontes admouebantur;

undique bellica inſtrumenta reboabant, nam triginta & duo canones exiguam illam arcem diuerberabant, quæ ſola res poterat & locum; & defenſores in puluerem comminuere. noſtri tamen neque tam acri murorum pulſatione, neque tot hoſtium millibus deterriti, fortiſsimè reſiſtebant, atque cum optimam illam opportunitatem eſſent rati ſe ipſos pro defenſione religionis ſacrificandi, tam ſtrenuè pugnarunt, ut non ſolum clariſsimum uirtutis ſuæ ſpecimen dederint, ſed etiam demonſtrauerint ſummam in iis eſſe fortitudinem, qui omni uitæ ſpe abiecta tamen ne turpiter ac belluarum more morerentur, pro gloria, & perpetua uirtutis ſuæ memoria decertarent. Hinc inde cædes igitur oriebantur frequentes, cum hi aſcendere, illi detrudere niterentur: & iam à media nocte certatum erat ad tertiam diei horam, cum hoſtes nulla re adhuc erant ſuperiores. Sed tanta uis erat tormentorum arcem undique uerberantium, ut mœnia ad ſcopulum uſque, ſuper quo fundamenta locata erant, euerſa & raſa fuerint. ceciderunt è noſtris plures quadringentis; atque ferreo globo canonis laniati ſunt uiri illuſtres præ cæteris Monſerratus, & Garas Euboicus. Neque tamen tot cædes,

des, quæ animos cuiusque facile consternare possent, nostrorum animos deterruerunt, sed nescio quo pacto ferociores etiam efficiebantur, nullisque cedebant difficultatibus. ita enim repente illos inuasit gloriæ stimulus, quæ nusquam est, nisi in arduis & difficillimis rebus constituta; ut uix credi posit quanta uirtute, quamque intrepidis animis arrepta ui hostium signa; quæ defixa iam fuerant laniauerint, centurionesque & signiferos, & multos cohortium præfectos trucidauerint. Verumtamen cum iam succresceret meridies, & sol non mediocriter incaluisset, nostri cædendis tot hostibus fessi, diuturnaque pugna fatigati; cum ijdem cum semper recentibus hostium copiis conflictassent, (nam semper noua subsidia illis submittebantur) uincuntur denique: sed tanta cum hostium iactura, ut nemo ceciderit, non totus ferè Turcarum sanguine perfusus. nam tametsi mille & trecenti è nostris in ea pugna sunt desiderati, inter quos Equites 130. tamen cum omnibus statutum sit semel mori, id non leue solatium esse debet, quòd uiri boni præclarum uirtutis suæ argumentum ediderunt, & perpetuam eximiæ fortitudinis memoriam transmiserunt ad posteros. ea clade

tam insigni accepta Valettanus summum dolorem, quem è iactura tot insignium uirorum ceperat, dissimilauit, ne metu suorum animos consternaret; omnesquè læto animo esse hortatur, partim cæsorum numerum extenuando, partim loci imbecillitatem & angustiam accusando, partim diuino consilio propter aliqua peccata illud accidisse criminando. atque nihil nouum fuisse dicebat, cum res huiusmodi in bellis diuturnis nonnunquàm contingere soleant. affirmabat multo infirmiores esse factas hostium uires tòt uiris insignibus deploratis, tantamquè stragem Turcas cepisse, ut potius uicti fuisse, quàm uicisse Melitenses iure uideri possent. atque, ut paucis complectar, nulla suorum iactura, nullaque rerum difficultate Valettanus ab ea spe uictoriæ deiici poterat, quam prius in animo conceperat, quam non in humanis uiribus, neque in fortitudine militum, neque in rerum bellicarum apparatibus, sed in diuina bonitate sitam esse putauerat: quæ quidem spes non, nisi in uirum bonum, & iustum, & temperantem ferè cadere solet. atqui cum res ita successisset has literas ad Mesquietam urbanis cohortibus Melitæ præfectum scripsit, quò Toletanum, omnesque Meli-

tensis militiæ equites, ac centuriones qui erant Messanæ certiores faceret de fortuna arcis sancti Elmi. ita uerò se habent literæ.

Religiose, & tanquam frater carißime.

NVPER infelix arcis Sancti Elmi iactura grauissima nobis accidit, quæ & si animum nostrum, ut debuit, dolore singulari affecit; tamen ut in mentem uenit hæc omnia de manu domini proficisci, æquo animo perferre conati sumus. Speramus enim fore ut diuina clementia nos protegat in reliquis certaminibus, quæ etiam diu defendit. nam Sancti Elmi arx eo iam erat redacta, ut humanis uiribus non amplius defendi posset, cum nostri tot, tamq; acres hostium oppugnationes fortiter sustinuissent, nullo nostrorum adiuti subsidio, quòd & maxime mittere debebant, & facile in tanto temporis spatio, posuissent. sed pro rebus omnibus Deo gratias agere oportet, à quo solo, ut hactenus beneficia accepimus, ita in posterum obtinebimus. neque humanis uiribus confidere opus est, nisi quæ diuina ope excitantur: quando neque literæ nostræ, neque diligentia, neque admonitiones, ne-

que mandata uel illos excitare potuerunt qui nobis parere debebant. non patitur angustia temporis ut infortunii, calamitatisque nostræ magnitudinem Toletano explicemus, tu facile nostro nomine, ad illum perscribere poteris, omnesque amicos nostros certiores facere, ꝙ si fecissent, quæ per literas nostras monebantur, & si uel parua auxilia misissent, fortasse arcem illam non amisissemus. atque, quod etiam magis esset Italiæ finibus calamitosum, uereor ne, nisi Toletanus decreuerit cito ab hac obsidione nos soluere, non opportunus postea accedat: idque præsertim, si ante obsideamur, quàm parua illa militum auxilia nobis accesserint, quæ tanquam in somnis apparuerunt. Non diffidimus sanè domini Dei nostri bonitati, quem nobis & auxilia breui missurum, & optimam Toletani mentem, omniumque Chrstianorum salutis cupidam cum summa felicitate incitaturum speramus, ut ad nos liberandos ueniat, cùm totius uis negotij in celeritate collocata sit. Hostes cum totam classem in portu Marsamusetto collocarint expurgandis locis intenti sunt, quæ tormentis infestabantur, ut nos etiam pro uiribus infestent. continuo lectis his literis mittito ad nos Sanctæ Catherinæ, Belcalcaræ, Bel-

mesti, & Zorici centuriones cum suis cohortibus, ut eorum militum opera uti possimus: quoniam sine illis maxima sumus in rerum omnium perturbatione. Imperamus igitur illis per has literas, ut statim ad nos iter arripiant, quorum auxilia maxime sunt nobis necessaria. Suppliciter diuinam clementiam rogamus, ut aliquem bonum nuntium ad nos mittatis, uosque & protegat Deus & fortunet. è Burgo VIII. Cal. Quint.

ETSI magnum est periculum ne literæ ueniant in manus hostium; tamen illas noluimus secretioribus notis conscribere, ut easdem ad nostros mittere posses, quoniam non mediocriter eius, qui illas affert, diligentiæ confidimus. Verum ut ad belluas illas crudelissimas, omnisque humanitatis & misericordiæ expertes reuertamus, singulare quoddam odij & crudelitatis genus in eos equites exercuerunt, quos semiuiuos adhuc in arce inuenerunt; ut omnibus pateat quantopere dignum est ut prorsus deleatur Turcicum illud nomen, nō solum sempiternum ueræ religionis aduersarium, sed etiam omnis benignitatis & clementiæ. Arce igitur potiti, quotquot uiuos adhuc inuenerunt, primùm pectus singulis ferro aperuerunt, & cor ui euulse-

runt; at poſtea caput amputantes illos nudos apertis pectoribus, & amputatis capitibus ad triginta ſpectandos noſtris, unde facile proſpici poſſent, expoſuerunt. Hos deinde Moſtapha purpureis ſuperindumentis cum candidis crucibus indutos in mare deijci iubet, ad obſeſſorum ignominiam. Sed quoniam mare aliquantulum ſequenti die fluctuauit, illorum cadauera in portum uentis delata fuerunt, quæ cognita à noſtris ſepulturæ ſunt mandata. tanta uero animi acerbitate incenſus eſt in illos Valettanus, ut neminem è Turcis captiuum fieri in poſterum iuſſerit, ſed omnes tanquam pecudes trucidari, omneſque qui captiui fuerant ad id uſque tempus, cæduntur; quorum capita extra mœnia, ubi caſtrametati erant hoſtes, deiecta fuérunt. eodem die ſcripſit Valettanus ad præfectum urbis & equitatus magiſtrum, ut ubi captiui Turcæ quæ de hoſtibus nuntiarent, auditi fuiſſent, occiderentur. Sequenti deinde die, Moſtapha Chiaurem ad Valettanum miſit, eſt autem Chiaur, curſor, & mandata ferens principis appellatus apud Turcas, qui percunctaretur à Valettano num aliquam conditionem eſset acceptu-rus. acceſsit & ſenex quidam Hiſpanus, qui captiuus erat in caſtris, cui libertas

promiſsa eſt ſi nuntium ipſum ad Burgum uſque comitaretur. Hi cum perueniſſent ad mœnia, Chiaur foris permanſit, at Hiſpanus quod iuſſus fuerat, Valettano ſignificauit, & an aliquam deditionis conditionem eſſet accepturus, percunctatur. Hic audito pactionis nomine tanta ira exarſit, ut niſi Chriſtianus & ſenex fuiſſet nuntius, ſtatim cæſus eſſet. Detulit tamen illi optionem cum ira aliquantulum deferbuiſſet, num ſecum in urbe eſſe mallet, an in caſtra reuerti. quòd ſi mallet caſtra repetere, à ſe quam celerrime diſcederet, ac nuntiaret Chiauri, quòd niſi cito recesſiſſet à mœnibus, ambo tormentorum globis laniati cecidiſſent. Hi reuertunt in caſtra; omnia diligenter Baſſæ, quæ audierat Hiſpanus, aperit, quo uultu excepti ſint, & quibus minis recedere iusſi; & quòd niſi citisſime recesſiſſent tormentorum globis fuiſſent cæſi, quòd uix incolumes in caſtra ſunt reuerſi. His auditis tanta indignatione inflammatus eſt Baſſæ animus, ut rabidus prope factus palam profiteretur ſe nullum crudelitatis genus non in Chriſtianos uelle exercere. Hoc cum ſenſiſſet unus è Spacchibus, Philippus Laſcaris nomine, quæ nobilisſima fuit in Græcia familia; (hic enim puer adhuc cum fuiſſet Chriſtianorum ca-

ptiuus, quo tempore Christiani potiti sunt Patris, & perhumaniter ab illis tractatus, non mediocri beneuolentia Christianos prosequebatur) cum se plurimum prodesse posse Christianis intelligeret obsessis, qꝑ esset à consiliis Bassæ, omniaque consilia hostium cognosceret, decreuit secum in animo cum terra transfugere nullo pacto posset, maritimo itinere ad oppidum Sancti Michaelis euadere. id sæpius cum expertus esset frustra, tandem incolumis euasit: at non sine periculo, quia & sclopetti displosi, & sagittæ missæ complures in illum fuerunt. Hic docuit Valettanum non solum quid decreuissent hostes in posterum, sed etiam quæ mox essent facturi obsessi in acutiore & eminentiore parte oppidi ad repellendos quosdam hostium conatus. Idem cum utilia consilia nostris aperuisset, inuadentes etiam hostes fortissime cum nostris pugnando repulit. Post solutam obsidionem Romam contendit, & à summo Pontifice perbenigne acceptus dignam mercedem suæ beneficentiæ reportauit: quippe qui non solum de Melitensi ordine equitum, sed de uniuersis Christianis esset benemeritus. tum ad Philippum Hisp. Regem contendit, ut illi utiliter consilia Turcarum Imperatoris aperiret. Verum

ut ad Mesquietam redeamus, lectis Vallettani literis, iussit actuariolum instrui, quod ingressus Coronellus Melitensis militiæ eques in Siciliam quàm citissime conuolaret, & ad eos literas dedit cum his, qui in Sicilia morabantur;

Clarissimi Commendat. & equites ordinis Sancti Ioannis.

POST diem trigesimum quartum, ex quo Turcica classis omni maiorum nostrorum memoria numerosior, magisque instructa ad insulam Melitam appulit, arcem Sancti Elmi decem hominum millibus obsidens cinxit, & triginta ac duobus muralibus tormentis ita concussit, ut neque uis mœniorum, neque reparationes interius, quæ fierent a nostris summa diligentia, protegerent. fossæ impletæ sunt eius arcis, & pontes ex antemnis facti, super quos iactos supra ruinas sine ulla molestia pertransirent. Verumtamen cum bis hostes totis cohortibus arcem fuissent adorti, cum nostri multa leuiora prælia excitassent, ita se intrepidè ac gloriosè in omnibus certaminibus defenderunt, ut hostes cum multa suorum cæde semper repulsi fuerint, signa erepta, duces obtruncati, atq;

ipſe etiam Dragutus cecidit. Sed quam uis animus non deeſt humanis uiribus aliquando, ſolet corporis firmitudo animo aliquando deeſſe. Nono Cal. Quint. ante diluculum hora tertia hoſtes arcem Sancti Elmi totis uiribus terra, marique inuaſerunt, omnem claſſem è Marſaſirocco circa arcem collocarunt, ut oppugnatio eſſet potentior; qui conatus & pugna ad meridiem uſque perdurauit. Cum noſtri, qui arcem defendebant iam diuturno certamine, & multa cæde hoſtium, & calore ſolis & armorũ defesſi eſſent, cum nulla ſubſidia poſſent accipere, tot è partibus in arcem irruentes hoſtes non amplius ſuſtinere potuerunt, quare omnes crudelisſime trucidati ſunt. eo ipſo tempore has literas cum ſumma celeritate ad me dedit ordinis noſtri præfectus, quas etiam ad uos mitto, ut intelligatis quantam iacturam fecerimus; & quo animo is tulerit, quòd nulla ſubſidia illi miſſa ſint, cum toties id à uobis petierit. Nam iacturam illam ueſtra propè cauſa factam fuiſſe uidetur exiſtimare. Nam tametſi arx illa non uidebatur tamdiu poſſe defendi, tamen tanta erat illorum, qui locum defendebant, animi magnitudo, ut quibuſuis uel paruis ſubſidiis poſſe confirmari uiderentur uſque in ad-

uentum Toletani cum uniuersis auxiliis. Sed quoniam per literas iubeor ad uos scribere, ut patet ex ipsis literis, uos rogo ut suppliciter à Toletano illi subsidia postuletis, commemoratis etiam beneficiis, quæ noster ordo in Maiestatem Catholici Regis pro uiribus contulit: ac propositis incommodis, quæ si hostes Christianorum omnium communes insula potirentur, essent consecutura. Neque timendam esse monerent Turcarum multitudinem, quia ut è captiuis intelligitur, & è Christianis transfugis, hostium triremes conquassatæ sunt ac debiles, quas centum triremes mediocriter instructæ possent profligare. Verum quoniam hoc uestri est muneris, & quoniam in celeritate totum pondus rei positum est, uobis eligendum relinquitur commodum ne an iacturam referre malitis, ut Coronellus nobis coram explanabit, qui etiam illa ipsa de causa ad uos ita iubẽte Valettano proficiscitur. Vos igitur obsecro ut quantam potestatis diligentiam adhibeatis, quo & ordinis nostri honorem, & ordinis principem, & omnium Christianorum dignitatem, quæ in hoc uno certamine uidetur esse proposita, opportune defendere possitis. ex hac urbe Melita. VII. Cal. Quint. M D LXV.

CVM Messanam igitur Coronellus aduentasset, animaduertit classem Christianorum non ita celeriter posse comparari, ut opem ferret laborantibus obsessorum rebus: cum quia triremes Hispanæ nondum accesserāt, tum quoniam Ioannes Andreas Aurias cum uiginti & octo triremibus erat reuersurus, quibus quatuor millia peditum asportaret, qui duce Chiapino Vitellio in Etruria cogebantur. Vbi uerò animaduertissent Melitensis ordinis Equites, quantum detrimenti rebus omnibus tam diuturna mora afferre posset, statim ad concilium, quod inter ipsos indictum fuerat, accedunt; atque propositis periculis quæ è tarditate auxiliorum consequi poterant, omnes decernūt Dijs fauentibus uel clam, uel ui, si aliter fieri non posset, opem ferre omnino obsessis. Principes illorum subsidiorum delecti fuerunt duo ex ijs. hi properè negotium maturantes ad Toletanum adeunt, illi pro magnitudine beneficiorum, quæ non modo in Philippum regem, sed in omnes Christianos contulerant, rogant, ut negotium adiuuet. Se magnos sumptus ostendunt anno præterito sustinuisse, cum Pionias oppidum expugnasset; qua in re nullis neque sumptibus, neque laboribus pepercerunt, sed & commeatu omnis gene

ris, & munitionibus, & nauigiis illum iuuerunt, ac neque ipsis quidem Melitensis militiæ equitibus pepercerunt, ut illud ad suæ Maiestatis commodũ, & ad omnium Christianorum quietem spectare cognouerunt. esse enim æquum illis inter miserias opem ferre, quorum officio per felicitatem, & tranquillitatem rerum omnium usi fuissent. His præterea addiderunt quòd occupata ab hostibus communibus Melitæ insula, neque Siciliæ quidem ora pacata futura esset, quæ tam cæteros contemnentem & tam superbum hostem propinquum haberet. Quare non minus Toletani & Philippi Regis referre hostem illum a suis finibus arcere, quàm ipsorum etiam Melitensium. Videri enim nunc agi de insulæ Melitæ, at re ipsa de totius Italiæ salute, & Imperio uno prælio dimicari. His aliisque rationibus compluribus in medium allatis, denique postulatum est à Toletano ut quatuor millia militum concederet, cum quibus omnes illius ordinis Equites, & uiri illustres præsentes, alijque gloriæ cupidi nauigassent, auxilia Melitensibus allaturi. Sperabant enim fore ut eorum uiribus si non opprimeretur, at debilitaretur saltem & retunderetur hostium audacia: cum rebus interim non ita urgentibus ualidiora

auxilia possent comparari, quibus Turcica classis posset ex insula depelli, uel etiam profligari. Dum hæc secum in animo cogitaret Toletanus, & quid sibi agendum esset expenderet, eo forte tabellarius a Philippo Rege præstò fuit, qui illum in sententiam citissimè impulit. Respondit igitur illa, quæ postulabantur, sibi esse periculosa, & ad totum negotium postea ualde fore incommoda, si fortuna aliqua contigisset, ut aliqua parte triremium priuaretur. Verumtamen si uellent tantopere in insulam deportari, illud commode fieri posse, per duas triremes, quæ aderant eius ordinis, quibus & ipse duas è suis erat concessurus; per has enim & equites & copias Roma profectas comportari posse. Id cum delecti ad comparanda subsidia percepissent; neque plus eo se obtinere posse uiderent. eam auxilij opportunitatem quantulacumque esset non negligendam duxerunt. Binæ igitur Melitensis militiæ triremes, & totidem Toletani instruuntur, cum octoginta equitibus Melitensis ordinis, & sexcentis peditibus, qui iter Melitam uersus capientes uiginti dies in mari fuerunt, quia propter multas maris tempestates descensiones facere, & in terram exire non potuerunt. Iussi sunt præterea non prius è trire-

mibus exire, quàm intellexiſſent an arx Sancti Elmi à noſtris adhuc teneretur. Hac de cauſa nauiculam exploratoriam miſerunt, quam ſe dixerunt per totum diem craſtinum expectaturos. inde uero tanta maris perturbatio coorta eſt, tantaque tempeſtas, ut triremium præfecti quamuis fecerunt quod dixerant; tamen qui ad urbem acceſſerant, promiſſam celeritatem ſeruare non potuerint. cum igitur dubitarent ne cataſcopium ueniſſet in hoſtium poteſtatem Hieram ſe recipiunt, ut ibi aliquid intelligerent. eò profecti arcem noſtrorum præſidiis defendi cognouerunt, atque ad inſulam redeuntes lõginquam facẽ claſsicã uident. quod illos in ſuſpiciónem induxit, quòd capta exploratoria nauicula hoſtes illos præſtolarentur. Verumtamen cum ignis in eodem loco non diutius perſiſteret, id fieri crediderunt, quia hoſtes in unũ in tutiorem locum conuenirent, ob temporis iniuriam. Deinde cum Hieram rurſus redijſſent è Gallo quodam eius militiæ equite, qui è Melita exierat, cognouerunt, quòd is tanquam melioris, & tutioris itineris ſignum illum ignem accendiſſet: quare in ferendis ſubſidiis non aera ſolum, uel mare grauisſimos aduerſarios nacti ſunt, ſed is etiam ignis aliquantulum illos retar-

dauit, & propè ex insula auertit. Verumtamen, ut placuit diuinæ bonitati, ad III. Cal. Quint. milites per noctem descensiones faciunt ad Petras nigras, qui locus Lilybæum spectat. Discruciabatur Valettanus interea nulla sibi mitti auxilia; cum tam diu ad suos scripsisset; ac neq; per suas quidem triremes: sed nihil in mari repugnantibus uentis, cum præcipuè ibi sit uentorum Imperium, confici potest. nam tam aduersa fortunà usi sunt nostri ferendis auxiliis, quàm prospera hostes cum arma Melitensibus importarent. Hostes enim tam secundos uentos, tam facile & placidum mare, tam omnia felicia Melitam uersus nauigantes experti sunt, ut ipsi prope pro Neptuno mari imperare uiderentur: cum intra quinque dierum spatium ad sexcenta millia passuum nauigauerint, ita illis arridente & duce fortuna, ut neque remum quidem fregerint. at contra nostris quid nòn aduersum in tam breui spatio itineris contigit? dicunt enim ad sexaginta millia passuum abesse Melitam à Sicilia, in quo tam paruo maris traiectu, & in cæteris difficultatibus, quæ obuenerunt, multi dies sunt consumpti. quam fortunæ acerbitatem non sunt experti? quæ non difficillima habuerunt? nam Iunio mense per

uiginti

uiginti dies circa Melitam insulam uagari coacti sunt, neque mare tranquillum unius horæ spatium inuenire potuerunt. At egressi tandem, quanto asperiorem fortunam in mari fuerant experti, tanto benigniorem in terra inueniunt: nam ciuitatem nullo negotio ingrediuntur, nemine ex hostibus non modo non impediente, sed nec sentiente quidem. Enimuero dum nostri ui uentorum, marisque perturbatione impediebantur, ne exirent è triremibus, à Græco quodam pene per proditionem hostibus sunt indicati. nam cum densissima nebula per eos dies aliquando contigisset, puer quidam è fenestra castelli despiciens, tanquam hominem quendam per eam nebulam uidit; qui territus se Turcam conspexisse ratus exclamauit. ad eius uocem exciti quatuor milites Græcum comprehendunt; qui captus, (nam præfectorum iniussu è ciuitate in Burgum accedentibus capitale fuit propositum supplicium) & tormentis addictus, se in castra hostium uelle proficisci confessus est, ut illos de auxiliis, quæ accesserant, certiores faceret: ut illi in insidiis collocati captiuos facerent; cum se magnum emolumentum ex eo nuntio relaturum speraret. hic in quatuor partes discinditur, ne postea occasionem na-

ctus magno aliquo detrimento res Melitensium postea afficeret. deinde uero triduum in urbe morata noua subsidia, postridie sub initium noctis omnes incolumes ad Burgum se recipiunt, præter duos pueros, qui non ita celeres esse potuerunt, quòd essent armis, aliisque impedimentis grauati. Horum subsidiorum aduentus incredibile est dictu quantam lætitiam obsessis attulerit; quippe cum omnes alacri essent animo, nihilque magis optarent quàm uirtutis & fortitudinis suæ testes hostes efficere. Contendunt igitur à Valettano subsidiarij recentes milites ut oppidum Sancti Michaelis sibi defendendum concederet, cum eũ locum primum Turcæ uiderentur esse aggressuri. Cum illos ita forti animo esse conspiceret Valettanus facile quidem concessit, sed nullis remotis è primis loci defensoribus. Die autem postero cum hi diutius pugnandi cum Turcis desiderium ferre nõ possent, ex oppido frequentes exeunt, in eos impetum faciunt, qui è parte Sanctæ Catherinæ erant propinqui, cæsisq; ad centum & sexaginta ex hostibus, pluribus etiã uulneratis sine ulla suorum iactura omnes multo hostium sanguine perfusi in oppidum reuertuntur. id cum cognouisset Bassa recentia auxilia, ut erant, esse credidit,

quæ Burgum essent ingressa: atque conquestus est grauiter de suorum negligentia, quibus id munus datum fuerat, ut locum diligenter custodirent, ne noua auxilia accederent. Illorum postea fidem etiam in dubium reuocauit, quibus commissa fuerat illa prouincia, ut uiderent nequa subsidia obsessis in insulam exponerentur. Hanc suspicionem auxerunt etiam trium triremium Regis Algerij fuga. Quæ cum ita essent, neque primis custodibus, neque illis, qui Christianam religionem abnegauerāt, confisus, cùm multi eorum profugerent, edictum fieri iussit nequis horum extra triremes in posterum pernoctaret proposito uel grauissimo pali, uel ignis supplicio illis, qui non edicto paruissent. Mutatis igitur custodibus insulæ dicrotis Rays, quibus maxime confidebat, illo munere obeundo usus est. Tantam denique uenit in suspicionem omnium suorum, ut triremes multas cathenis simul uinctas in portu Marsamusetto detineret, ne qui fieri possent Christianorum conatus: atque magis coniunctam, quàm antea solebat, classem Turcicam habere statuit. Inualescebat eo tempore in castris & in classe morbus è uentris profluuio, & sanguinis fluxu, quo morbo magna multitudo laborabat. Tria igitur

loca laborantibus uarijs morborum generibus erant asſignata: unus erat in inſula aquæ uicinus; ubi erant ad duo uulneratorum Turcarum millia; alius Turcis iam conualeſcentibus ad puppes triremium; alius Chriſtianis asſignatus laborantibus aliquo morbo in ipſis triremibus. ſic enim diuina potentia non ſolum per arma noſtrorum, ſed etiam per uaria morborum genera, quæ hoſtes inuaſerant, obſeſſorum rebus opem ferebat. Eodem tempore Ochialys Teuthraniæ gubernator pro Draguto à Baſſa inſtituitur, qui cum quinque triremibus ad ſuam diœceſin profectus, miniſtris inſtitutis in claſſem reuertitur. Miſit deinde Baſſa duas naues onerarias frumento onuſtas Teuthraniam, ut panis nauticus ex eo fieret, quòd illo opus erat magnopere claſſicæ multitudini, cum antiquum inſuauisſimum haberent. deinde celocem ad Imperatorem Solymanum miſit cum literis, quibus ſignificabat ſe arce Sancti Elmi potitos fuiſſe, & cum literis expreſſam diligentisſime Melitæ inſulæ figuram, ſicuti illam ſe habere reperit: quibus addidit ſe multo magis bellicoſos & ualidos inueniſſe homines eius inſulæ, quàm ſperarat, & quàm ab initio eius belli ab omnibus crediti fuerant. quòd ſi iuberet bel-

ſum diutius protrahi, opus eſſe maioribus copiis, & commeatibus, & munitionibus: quod futurum quidem erat ut oppidis inſulæ munitis potirentur aut ui aut per deditionem; ſed non tam cito: quòd dum eius Maieſtatis reſponſum rediret, non erat paſſurus ut dormire uiderentur bellica tormenta. Sed neque dormiebant profectò, quoniam ſeptuaginta canonibus, inter quos tres erant maximi Baſiliſci, è quatuordecim partibus oppidi Sancti Michaelis & Burgi muros quaſſabant ac perfringebant, extructis ſparſim aggeribus ab acumine furcarum ad arcem uſque Sancti Elmi. nam arcem non munierunt quidem, ſed purgarunt tantum, atque ibi trecentos Ianizeros in præſidiis collocarunt. His igitur tormentis bellicis ita erectis dies ac noctes, nullo ſpatio intermiſſo & oppidum & Burgum diuerberantes domos deuaſtabant, & infringebant. tertio deinde non. Quint. cum bellica tormenta ad illam partem inſulæ, quæ ſpectat oppidum & Burgum attraxiſſent, duos aggeres erigere adoriuntur, unde oppidum infeſtabant, quem locum aggerũ Grottam uocant. tertio deinde die perducendis tribus item aggeribus in opere fuerunt ſupra locum, quẽ nominant incolæ Couraſim, unde etiam op

pidum percuterent. poſtea his nondum abſolutis alium aggerem excitarunt, ubi uulgo Mandraciam uocant, ad infeſtandum oppidum. deinde alium faciunt non procul à Sancta Maria dicta Subſidij, qui agger & oppido & Burgo erat infeſtus. poſtridie eius diei duos aggeres inſignes perduxerunt apud Sanctam Margaritam, qui & oppidum & Burgum grauiter diuerberabant. omnia horum nouem aggerum tormenta nullo neque diurno neque nocturno tempore ceſſabant: ita ut in Burgo uerſari difficillimum & periculoſum eſſet omnino. Erant ſuper ſingulis aggeribus ſex bellica tormenta, quæ mulieres, ſi qua eſſet grauida, præcipuè infeſtabant, & pueros; Sed cognita ratione offenſæ haud difficulter poſtea inuentum eſt remedium; quamuis domus protegi non potuerunt, cum editiores eſſent aggeres. Turcæ circa ipſos aggeres frequentes erant, parumq; per inſulam uagabantur; quod ſi quando fieret, non ſine magno numero audebant, ſemperque cum aliqua ſuorum clade redibant in caſtra. Illi enim, qui equos habebant in urbe, exeuntes ſemper ex extremis eorum multos trucidabant ſine aliqua noſtrorum calamitate. Dum hæc geruntur in inſula, noſtrique inter aſſiduos labores,

& inter grauisſima pericula uerſantur, nuntius Romam peruenit, quòd hoſtes arcem per uim occuparint. tum perculſi ſunt multorum animi. Eo nuntio accepto, nonnulli quòd procul aberant ab ipſo periculo, illud Valettani imperitia contigiſſe palam dicebant. ſic enim plerunque fit, ut quæ aſperrima & difficillima ſunt factu, rerum gerendarum imperitis facilia uideantur; atque ex euentu rerum uel ſapientes, uel imperitos nominent Imperatores. at ſapiẽs, meo quidem iudicio is unus appellari poteſt, qui ſapienter decreuerit & facere nitatur; at non is, cui benignitate quadam fortunæ res feliciter euenerint. eſt enim fortuna imperitorum & inertium plerunque, ut ſapientia prudentium, mater & moderatrix. Verum ſiquis illa, quæ pertinent ad id bellum, diligentius conſideret, nullum neque prudentis, neque diligentisſimi Imperatoris munus à Valettano prætermiſſum fuiſſe intelliget: quippe cum quaſi ex altisſima ſpecula multo ante futura præuiderit, & omnibus pro uiribus conſuluerit. nam & ante id bellum omnibus regibus, & Chriſtianis principibus ſignificauit quàm formidabilem omnibus claſſem Turcarum Imperator ad euertendam inſulam Melitam inſtrueret: & ſæpius eadem

per literas repetiuit, non ſolum ut commonefaceret Chriſtianos principes, ſed etiam ut excitaret tanti bellici apparatus magnitudine. Atque iſtud ipſum fecit, cum Turcica claſsis iam inuaſiſſet Melitæ inſulam, portusque Melitenſium occupaſſet. quare uel nemo accuſandus eſt in inſula illa defendenda, uel omnium Chriſtianorum deſidia, qui nullis quidem inteſtinis, neque externis bellis implicati, tamen æquo animo uexari impune ab hoſtibus & ueræ religionis, & quietis ac pacis, & omnis humanitatis inſulam in intimis prope Italiæ partibus ferebant. Nullum denique induſtriæ genus uel peritiæ prætermiſſum eſt à Valettano; qui ſumma diligentia prius Melitam omnibus commeatuum generibus, & præſidijs ſatis ualidis, & neceſſariis munitionibus comminuit; & quæ extra mœnia forent, bello quamparatisſima fecit. uerum diuturni apparatus bellorum ærarium & uires ciuitatum, uel opulentisſimarum exinaniunt. Vt autem pateat inter quantas difficultates uerſaretur Valettanus, huc aſcribendas putaui literas, quas miſit ad ſummum Pontificem Pium IIII. eius nominis ad XII. Calend. Maij.

BEATISSIME PATER,

DVM studeo cum omnibus Equitibus huius ordinis pro uirili res illas præparare, quæ necessariæ sunt ad resistendum Turcarum classi; tot mihi deesse animaduerto, quæ maxime sunt necessaria, ut nisi humanissime mihi per literas pollicitus esses te auxilia esse missurum, uel potius iam certissimum signum tuæ bonitatis numeratam pecuniam, & trecentos pedites tuis stipendiis misisses, iam prope nescirem quò me uerterem, ob grauissimos sumptus, quos passus sũ propter minas Turcarũ annis superioribus; cum & æs alienum nouum assidue à me contraheretur, & uetus paulatim excresceret. Quòd uero mihi molestissimum est, illud existit, quòd siue accesserint Turcæ, siue minime, intolerabiles hi & grauissimi sumptus omnino non possunt à nobis prætermitti: cũ Turcarum Imperator persimiles sumptus facere non cesset, atque si classem emittendam instrueret. est enim tam elato animo, ut Christianos præclare secum agi existimare arbitretur, si se ipsos defendere potuerint. tantum abest ut se posse offendi ab ullo censeat; cum nulla ex parte sibi uideat

quemquam obsistere. Præterea illi exploratum est, quòd si uel soli piratæ occidentis in unum conueniant, magis & numerosam classem & potentem efficient, quàm illa fuit, quæ superiore anno cum summa omnium Christianorum difficultate coacta est; & tamen faxit Deus ut tanta hoc anno cogatur. Possent igitur uel minimis accitis orientis auxiliis nos multo magis infestare, ne dum si uniuersam classem coegerint: nisi diuino consilio refrænentur, atque expectarent, ut undique arma Christianorum conuenirent. Sed quoniam ita diuinitus sibi oblatam rei præclarè gerendæ opportunitatem Christiani principes paruifaciunt, cum neque tot suorum cladibus, tot damnis, tot publicis ac priuatis sumptibus, tot incursionibus, cædibus, rapinis, populationibus suorum regnorum excitantur, uereor ne ira Dei rabiem illi crudelissimo tyranno & immani belluæ immittat, cui postea resistere non ualeamus. Hæc omnia notissima esse sanctitati tuæ certo scio, & quòd animus tuus mirificè incensus est hoc sanctissimo desiderio auertēdæ tãtæ calamitatis ab uniuerso suo grege: quare mihi uitio dari posset fortasse, quòd ea consilia tibi percurrere uidear, quæ tu multo melius cognouisti. Sed tamen cum

illa mihi magis ante oculos quotidie ob uersentur, & propè aſsiduè; ita commotus ſum ut ſupplex pro tuo paterno in omnes uiros bonos amore, & huius ordinis equitum noſtrorum nomine, qui ſe pro Chriſtiana religione ſacrificare offerunt, à Sanctitate tua peterem: & præterea pro Chriſtianorum omnium pace & ſalute, ut ſicuti ſacro concilio celebrando propter tranquillitatem Chriſtianorum nullis neque laboribus, neque ſumptibus peperciſti; ita nunc aliud non minus neceſsarium cogas, ſi non ad delendos perpetuos hoſtes Chriſtiani nominis, at ſaltem ad arcendas & propulſandas iniurias, quæ aſsiduæ Chriſtianis inferuntur: cum tot captiui quotannis abducantur, & ad hoſtes intra ſuos fines coercendos. Nunc ſumma facultas eſt huius rei aggrediendæ, quoniam ſumma pax eſt inter Chriſtianos principes: inter quos ſi fortuna aliqua bellum excitaret, hi nemine poſtea impediente omnia ferro, flammiſque deuaſtarent. Sed quoniam hoc negotium & Deo acceptiſsimum omnium, & tibi in perpetuum honorificentiſſimum fore confido, ſpero me tantum felicitatis à Deo conſecuturum, ut diem illum feliciſsimum uideam, ante quam concedam naturæ. Quòd ſi longior fui ſcri-

bendo, quàm tua grauiſsima negotia patiebantur, ſuppliciter à te ueniam peto, rogoq́ue pro ſingulari tua clementia, ne mihi in meis grauiſsimis moleſtiis deſis. Melita III. id. Maij.

NVNC, ut ad triremes illas, quæ milites in inſulam expoſuerant, redeamus, illæ Meſsanam reuerſæ ibi denuo inſtruebantur, quibus parandis tanta uſi ſunt diligentia, ut Non. Quint. ſexcenti Hiſpani triremes ingreſsi ſint, equites uero Melitenſis militiæ, & milites à Pont. Max. miſsi trecenti, Pompeio Columna omnibus his præfecto. erant triremes illæ tum uoluntariis, tum etiam coactis remigibus munitæ: atque coactis promiſsa eſt libertas, ſi totis uiribus nixi fuiſsent remigare, donec in portum perueniretur: tum poſtea futuri eſsent ſtipendiarij milites. uehebatur præterea his triremibus magna frumenti copia, & pulueris tormentarij, & ſalnitri, & plumbi: quare non parum erant onere impeditæ. Sed, cum in portum ampliorem appellere ſtatuiſsent, eorum conatus difficillimus ab omnibus iudicabatur; & qui ad optatum finem ferè non poſset perduci, cum Turcæ arce Sancti Elmi potirentur, omniaq́ue loca circum aggeribus, & oppidulis terraceis, & bellicis tormentis oc-

cupaſsent, omnemque claſsem haberent in portu Marſamuſetto. uerumtamen tanta erat deſiderij magnitudo ferendi ſubſidij illis, qui obſidebantur, ut omnia tuta & expedita itinera ſibi uiderentur; nullumq; timerent periculum, cum ſpem omnem in diuina ope collocaſsent. omnes igitur alacres uela uentis explicarunt, atque ita læto uultu, ut nullas neque tempeſtatis minas, neque fortunæ iniurias poſse timere ſibi uiderentur. quare Melitam uerſus proras obuerterunt. cum uero diſtaret adhuc ad decem millia paſsuum ab inſula, catafcopium mittunt, ut ſibi ſignificaretur an poſsent tutò in portum peruenire. cum deinde diſtaret nauicula exploratoria ad quatuor millia paſsuum; ſignum è caſtello Sancti Angeli extollitur, quo ſignificatur eſse recedendum. At uerò Turcæ ut id ſignum impedirent, quo minus uideretur à noſtris, bellica tormenta & ſclopettos eodem tempore in id ſignum diſploſerunt, ita ut totum cœlum fumo repente fuerit repletum. quod tamen fruſtra factum eſt, cum noſtri iam recedendi ſignũ percepiſsent. Sic igitur recedere iuſsi ſunt, tum quia Valettanus non magnopere opus habebat eo tempore illis ſubſidiis, tum etiam ne tot uiri præclari, cum pe-

riculo plenus esset conatus, fortunæ arbitrio committerentur. quippe cum statuissent hostes iam sex dies ut quædam triremes in faucibus portus Marsamusetti pernoctarent apud arenam, ne ulli ingressus pateret aut exitus. quod hostium institutum cũ è captiuis cognouisset Valettanus, noluit illa auxilia ad se uenire. cum leuius prælium, quod commissum fuerat à subsidiariis recentibus militibus, auditum fuisset in ciuitate, ita erecti sunt militum urbanorum animi, ut hostes illis imbelles uiderentur. quare cum quædam armenta hostes abegissent, equestres tanto impetu in eos feruntur, ut cæsis nonnullis ex hostibus ab insectãtibus reliquos uel ad puppes classis peruentum sit. Turcæ cum suorum fugam uidissent, ad arma conclamarunt, atque omnes pulsationibus murorum relictis ad tabernaculum Bassæ se recipiebant. Id cum sensisset Valettanus, putauit hostes parari ut totis uiribus oppidum adorirentur. quare statuit in insulam accedere, ut res oppidi magis confirmaret: cum uero se frustra id agere sensisset, recessit. illud sanè intrepidi & magni animi fuit indicium: sed non tam corporis, quàm animi firmitudo in principe requiritur; qui tam cæteris præstare pruden-

tia & iudicio debet, quàm potentia & au-
ctoritate; cum omnis, quæ sub ipsius im-
perio est multitudo, ad recte à principe iu
dicata exequenda accingi debeat: est enim
tanquam anima in castris, imperator, cu-
ius munus totum collocatum est in recte
iudicando & prouidendo & imperando:
at reliqua militum multitudo manus est
principis, unde recte manus nuncupatur:
cum uero anima maxime opus sit corpori,
in cuius salute multorum salus continetur
membrorum; minime laudabilem princi-
pem illum duxerim, qui cum totius exer-
citus periculo, se ipsum periculis, nisi cum
necesse fit, exponat. nam qui se non sine
multorum cæde & ruina cadere posse in-
telligit, debet seipsum prudenter seruare:
at contra cohortium præfectis nullus ter-
ror, nulla pericula, nulla uis hostium, sed
gloria tantum, quam sua uirtute armis si-
bi comparabunt, & principis decus, & stre
nuorum uirorum officium ante oculos ob-
uersari debet: quæ omnia priuatis etiam
militibus sunt proponenda: quibus pro re-
bus præclarè gestis omnibus digna præmia
& honores concedi debent: quare nullus
stimulus acrior homines ad ardua quæque
impellit: uidendumque ne priuatorum
præclara facinora præfectorum cohortium

inuidia obſcurentur aut occultentur. equidem cum recte conſidero, nulla capior admiratione; cur Solymanus imperij ſui tam late fines propagauerit; cum apud illum loca honorificentiſsima uiri fortiſsimi & prudentiſsimi teneant; qui omnem nobilitatem in præſtantia ingenij, & in animi dotibus ſitam eſse arbitrantur; apud quem, una excepta religione, multa laudabilia, multa iuſta, multa præmia pro meritis cuique propoſita ſunt. Sed, ut ad propoſitum opus reuertamur, tertio idus Quint. Regulus Algerij cum uiginti & ſeptem triremibus, & nonnullis dicrotis ad claſsem acceſsit, quibus uehebantur duo millia & ducenti pedites. Is regulus cum nuper acceſsiſset, diſcruciabatur, quòd ab initio eius obſidionis non affuiſset: & cum cupidus eſset mirificè alicuius præclari edendi facinoris, ut ſuorum animos etiam experiretur, petiuit à Baſsa, ut ſibi liceret primo oppidum maritimo prælio adoriri. huic non ſolum conceſsum eſt libenter, ut ſuæ dementiæ pœnas lueret; ſed etiam recentium Turcarum duo millia addita, quò alacrior negotium capeſseret. Summa igitur diligentia ad octoginta uel nonaginta nauigia è portu Marſamuſetto, qua ex parte Regulus Algerij oppidum inuadere decreuerat,

creuerat, adportantur & ſcaphæ prætere-rea, lintres, acatia, nauiculæ complures. Ea ubi uidiſſet Valettanus, hoſtium cõſilio opportunè cognito, cum & à transfugis monitus fuiſſet, cum quanti eſſet id negotium animaduertiſſet; è ueſtigio duos Melitenſes nautas iubet accerſiri; quibus cum eſſent ſpectatæ fidei, & ſingularis ingenij, plurimum confidebat. his Turcarum conſiliũ aperit, & quo pacto ſint hoſtes oppidum inuaſuri: aliquod remedium aduerſus eorum conſilia excogitandum eſſe inquit, ne poſſent hoſtium nauigia milites ad radices mœniorum oppidi exponere. Hi nautæ, re percepta, ambo in eam ſententiam deueniunt, ut ex antemnis triremium, paruisque trabibus, & ex aliis lignis, ad id accommodatis, cathena quædam fieret ferreis annulis annexis, quæ ab acumine oppidi ad eum locum, ubi erant oppidum inuaſuri, protenderetur: ita enim futurum, ut nullum reliquum eſſet periculum. Hæc cathena Valettano ualde opportunum remedium fore uiſa eſt: quare ſequenti nocte perficitur, & in loco illo diligentiſsime firmatur. Cum hoſtes mane impedimentum illud, quod à noſtris obiectum fuerat, uidiſſent,

diu consilij inopes constiterunt; quia nullo pacto, sicuti decreuerant, milites oppidum inuasuros poterant exponere. Dum hæc secum in animo considerant primores exercitus; quo pacto transfigenda sint; quidam Regulum Algerij adit, profitetur se illam cathenam incisurum: atque multis pollicitationibus Reguli inuitatus, sumpta securi, se mari exponit. hunc sequuntur tres alij: eo profecti, super cathena sedentes eam incidere adorti sunt: at quinque è nostris, strictis gladiis, eo adnatant, atque duobus cæsis, reliquos in fugam uertunt. quare nemo post eam cædem ad cædendam illam cathenam tam temere accedere ausus est. Neque tamen illa de causa Regulus ille ab instituto opere desistit: summa diligentia omnia ad illud negotium necessaria comparat: quare idibus postea die illucescente totis uiribus oppidum terra marisque adoriuntur. Et quoniam tormenta bellica oppidi eo conuersa fuerant, qua uentura erant hostium nauigia; tanta uis illorum fuit, ut breuiore spatio trium horarum cæsa sint & demersa ad duo Turcarum millia, & nauigia ad duodecim infracta, & mari absorpta. Magna pars illorum cum ad cathenam adiissent,

neque possent milites exponere, ad acumen oppidi deuenerunt; sed nulla re gesta, in castra recedere frustra coacti sunt. Qui terrestri prælio oppidum adorti fuerant, ad quinque horas dimicarunt. in quo certamine multi Turcæ ceciderunt, è nostris uero ducenti. Cæsus est globo ferreo in illa oppugnatione uir illustris Federicus Toletanus, ordinis illius eques, Garciæ Siciliæ Prorege filius, Gordes Gallus, Franciscus Sanoghera, & Ioannes eius nepos Hispani, Medinæ Commendator. Cum animaduerteret Valettanus, quanto in periculo res Melitensium uersabantur, si diutius bellum id protraheretur propter assiduitatem laborum, cum nunquam ab armis recedere liceret, semperque foret cum recentibus hostibus dimicandum, cum nullum nuntium adhuc de subsidiis accepisset, quamuis Christianorum classis singulari diligentia instruebatur; decernit nuntium ad ciuitatem mittere, qui è Burgo enatauit, & inter hostes, nemine sentiente, elapsus, incolumis in urbem peruenit. hic literas ad Toletanum ferebat, quibus à Valettano postulabatur, ut saltem suæ triremes cum equitibus Melitensis ordinis, qui erant Messanæ, ad se mitterentur, & cum

militibus quotquot conueni possent. signumque dedit; quo uiso, in portum tutò intrare possent. Illo ipso tempore Hispanæ triremes Messanam conuenerant cum omnibus equitibus Melitensis militiæ, undique ex omnibus nationibus collectis. Cum uellet igitur Toletanus duas triremes suas ad illum mittere, duos celoces cum literis secretiorum notarum ad Valettanum misit, quæ de aduentu duarum triremium illum certiorem facerent; & ut signa intelligerent quibus cognosceretur, an accedendum uel recedendum esset. cognitum fuit postea alterum celocem; quo multa pharmaca ægrotantibus conuehebantur, cui præerat Orlandus Pilotus, in potestate hostium uenisse. alter celox & si incolumis euaserat, & ad Burgum peruenit, tamen nostri summa consilij inopia tenebantur, quo pacto triremes illæ forent admittendæ. nam per aliquot iàm dies nulla esse poterant inter ciuitatis & Burgi homines commercia, quæ sustulerat è nostris trium captorum ab hostibus, & crudelissimè tractatorum exemplum; qui iter illud facere solebant: ad quam rem accesserat diligentissima nonnullarum triremium ante portum custodia. His rerum

difficultatibus nostri circumuenti, quo pacto essent triremes illæ admittendæ, considerabant. sed tamen, ne rerum omnium uno tempore iactura fieret, quia Valettanus illas triremes poposcisset, uisum est oportere hanc partem rerum fortunæ arbitrio esse committendam. Hoc igitur consilio expediuntur illæ triremes: sed tamen uisum fuit non omnes equites esse mittendos: quare quadraginta solum profecti sunt cum satis apto militum numero. missus est cum ea manu Salazarus Hispanus in quadam Haliade ampliore, ut tandiu triremes remulco traheret, donec Sacrum iunonis possent prospicere, atq; inde illam ad insulam præmitterent, ut hostium exercitum exploraret. Nunc, ut eò redeamus, unde discessimus; non oblitus Bassa eius cladis, quam ab oppido acceperat, cum magis etiam exarsisset animus ultionis desiderio, ita studiosè mœnia tormentis diuerberabat, ut uix possent nostri reparationes facere, quominus sequenti die tormentorum impetu per aera ferrentur. Dum mœnia ita pulsarentur, hostes pontē quendam extruxerunt, quem postea in fossis eius oppidi deposuerunt. Eum cum nostri uidissent, cognouissentque, quantum

incommodi res illa esset allatura, continuo Nicolaus Parisottus, Valettani nepos, & Algerias eques, multis comitantibus militibus, pontem concrematuri ex oppido exeunt, sed, infecta re, ferè omnes ceciderunt; nam & Parisottus & Algerias plumbea pillula transfixi sunt. Cum uero firmidabilis hostilium tormentorum uerberatio nunquam cessaret, I I I I. cal. post meridiem oppidum pluribus è partibus inuadunt, ter conatus renouant; erantque adeo ualidi, ut oppido uiderentur potituri. sed nostros ita frequentes inuenerunt, ut, cum ipsi fortissime inuaderent, fortius etiam repellerentur; coactique sunt denique cum multorum suorum iactura in castra se recipere. illa uictoria ita nostrorum elati sunt animi, ut hostium uires omnino paruifacerent, & non minus essent strenui, quàm fuerunt arcis Sancti Elmi defensores. Sed quoniam nostri, nisi cum illos aggrediebantur hostes, nulla neque magna, neque parua tormenta bellica displodebant, & quoniam non exibant amplius ad leuiora prælia; crediderunt hostes & militum præsidiariorum, & munitionum penuria iam nostros laborare: quare facile in spem potiundi oppidi ueniebant.

ſed res longe aliter ſeſe habebat. efficiebatur enim illud Valettani prudentia; qui & ſi ſatis habebat præſidiorum, nolebat tamen milites exire in leuiora certamina, quia nullum ſubſidiorum nuntium accepiſſet: atque cum hoſtes quotidie magis eſſent infeſti, nolebat ſuos intolerabili labore & aſsiduo defatigari, cum ſemper armatos eſſe oporteret. Cum uiderent Turcæ, ſe nulla re factos eſſe ſuperiores, quòd oppidum toties apertis præliis inuaſiſſent, rem per cuniculos agendam rati, omnem induſtriam, omnemque militum laborem ad effodiendos cuniculos uertunt. ducunt igitur unum ſubter mœniorum fundamenta: ſed neque ita quidem res ſucceſsit illis feliciter. nam noſtri oppoſitum cuniculũ, ita ſtudioſe excauarunt, ut hoſtilem citiſſime aperuerint. Interea duas triremes hoſtes præmiſerant, quæ domos intra mœnia infeſtarent frequentibus tormentorum globis ferreis, ut ancipites conſilij oppidani, & ſpectantes quid acturi eſſent hoſtes, minus fierent diligentes mœniorum cuſtodes: quare effectum fuiſſet, ut hoſtes commodius per cuniculos in oppidum clam ingrederentur. eo cuniculo denique potiti ſunt noſtri, atque ante cæteros ſignifer

magistri exercitus, multis fictilibus missilis ignis coniectis, ipsum cuniculum ingressus omnes Turcas, qui fuerant ingressi, hastato telo sumpto in fugam uertit. deinde ob rem præclare gestam torque aurea quinque pondo à Valettano donatur, quam haberet perpetuum suæ uirtutis & fortitudinis monumentum. Calendis deinde Sextilis nostri ex urbe egressi tum puluere tormentario, tum etiam fictilibus ignis missilis in pontem illum coniectis, quem hostes in fossa mœniorum fecerant, quò facilius possent ad muros ascendere, concremarunt. Paucis dehinc diebus interiectis, hostes in eam partem, quæ Caroli Ruffi custodiæ cõmissa fuerat, oppidũ inuadunt; quorum labor omnis fuit inanis, cũ non solum à fortissimis præsidiis repulsi sint, sed etiam cæsi eorum trecenti. oppugnatio illa duabus horis à meridie transactis cœpit, atque in quartam horam producta est. cecidit in eo prælio ipse Ruffus, & eques Daresius, & duodecim è militibus præsidiarijs. Ita uero nostri eo tempore ab hostibus in oppidum includebantur, ut non modo nulli exire liceret, sed neque extra muros quidem aspicere, quin uel sclopettorum pillulis plumbeis, uel tor-

mentorum globis ferreis feriretur. Neque tamen his periculis nostri terrebantur, quin omnia militaria munia fortissime obirent: nam Calderonus Hispanus, uir sanè strenuus, cum opus esse intelligeret illam murorum percussionem, quam fecerant hostium tormenta, recognoscere, in ea parte muri, quæ Castiliæ dicitur, nihil neque uim tormentornm, neque hostium uires pertimuit. uerumtamen cum parum faustis auibus profectus esset, pillula plumbea transfixus interijt. Sed neque res illa ulli nostrorum fuit timori, quominus confirmatis animis, cum hostes fossas Burgi replere studiose conarentur, sequenti nocte exirent, & sibi potius fortiter moriendum esse decernerent, quàm in crudelissimorum hostium potestatem uenire. Omnibus igitur uiribus hostem è fossa profugare cupientes Equites & milites ad centum exeunt, leue prælium initur; acriter utrinque dimicatur: at Turcæ denique fossam relinquere, & terga uertere coguntur. desiderati sunt ad octoginta ex hostibus in eo prælio, è nostris Vasques & Macrinus Equites ordinis, milites nouem; quorum abscissa capita Turcæ hastis imposita supra aggeres Sancti Saluatoris, ut à nostris è Bur-

go conſpicerentur, erexerunt. Plures ignes eodem tempore ueſperi accenſi ſunt in urbe, & magna facta ſalutatio multorum ſclopettariorum. quare qui erant in oppido, ſicut etiam Turcæ, crediderunt factam fuiſſe illam ſalutationem, quia Chriſtianorum claſsis iter iam cepiſſet; uel quia nouis aucta ciuitas fuiſſet auxiliis, quibus poſſent hoſtes profligare; cum nihil tamen horum contigiſſet. Illud autem factum fuit, ut intrepidos ſe eſſe urbani milites oſtentarent, atque ut aliquam ſuſpicionem, & terrorem inijcerent animis hoſtium. Hoſtes deinde foſſam murorum in parte Caſtiliæ ita terra repleuerunt, ut ſine ulla offenſa domus terraplenæ, ſiue lateris & propugnaculi Aluerniæ, facile poſſent ad illam percusſionem, quam fecerant in parte Caſtiliæ, penetrare, locumque adoriri. Agger præterea, quem eminentiorem à dextris Sancti Saluatoris duxerant, duobus cãnonibus diuerberare cœpit, atq; primo ictu feneſtram tormentariam percusſit Franciſci Caſtiliæ, quo etiam die Franciſcus Aguitarus Hiſpanus, præſidiarius miles, cum filiis è poteſtate hoſtium ad Iunonis ſacrũ aufugit. Cum uidiſſent hoſtes ſui tormentorum globis adeo fractos eſſe muros &

oppidi & Burgi, ut uel plaustra facile penetrare possent, decernunt hæc duo loca simul collatis signis cuncto prælio adoriri; atque experiri denuo num tantum esset uirium oppidanis, ut possent eos tam frequenter à mœnibus repellere. locum igitur utrunque tanta Turcarum multitudo inuadit, ut his terra undique tegeretur, tantoque impetu, & tantis uiribus, ut uix credi possit. Tormentorum bellicorum bombus, & strepitus sclopettariorum, & instrumentorum bellicorum sonus, & arma, & clamores utrinque elati tantum excitabant strepitum, ut insula, & omnia simul corruere uiderentur. Cum hæc fierent à Turcis, urbani tantum strepitum audientes, cum aera fumo plenum prospicerent, ueriti, ne id oppido accideret, quod contigerat arci prius, ne negotium scilicet non prius relinquerent, quàm loco potiti fuissent, opem ferendam esse suis existimarunt. exiuit igitur eodem tempore ex urbe omnis, qui aderat equitatus; tantoque impetu in hostes, qui aquam seruabant, impressionem fecerunt, ut illi, terga uertere coacti, magnum & formidabilem stridorem extulerint. Qui oppidum inuadebant, coacti sunt negotium re-

linquere, & suis, qui aquam custodiebant, laborantibus opem ferre. Sic igitur magna cum clade utrinque repelluntur. è nostris ad centum desiderati sunt, & totidem globis tormentorum uulnerati; quæ frequentissimis ictibus nostros infestabant. Turcarum in eo prælio mille & quingenti cæsi, præter illos, qui fuerunt trucidati ab equitatu ante suorum auxilia: oppugnatio illa in quintam horam protracta est, semperque recentia auxilia fessis hostibus succedebant. & quoniam diuina bonitas uictoriam illam nostris comparauerat, cum uniuerso populo, & cum solenni pompa Valettanus gratias Deo, pro tanto beneficio acturus tēplum adiuit. Cum hæc fierent in insula, nuntiatur Toletano à quodam è Calabria profecto quasdā caramussalos, militibus, & commeatu, & munitionibus onustas, Byzantio aduentare, quæ subsidium classi Turcarum afferebant: quare comitem Altemiræ, & Gildradam principem cum quinque triremibus illis obuiam misit. cum ad loca, quæ distabant quadraginta millia passuum à Melita, adijssent; prædicta quidem nauigia non inuenerunt; sed phasellum & Liburnicam nauem tantum; qui etiam phasello potiti sunt, cum

nauis Liburnica ad insulam Melitæ incolumis euasisset. Cum uellet eodem die Bassa experiri, an nostros per lassitudinem posset uincere, suis rursus imperat, ut oppidum adoriantur: sed denuo cum magna suorum clade repellitur. etsi sciebat futurum esse is Bassa, ut illis locis nullo pacto potiretur: tamen, ne posset negligentiæ apud Imperatorem Solymanum accusari, frequenter oppidum inuadebat. Idem postea Bassa, cum inuictos animos oppidanorum, suorumque numerum in dies decrescere uideret, actuariolum summa cum diligentia ad Imperatorem cum literis misit, quibus illum de rebus omnibus certiorem faciebat, quo pacto classis esset instructa, quarum rerum penuria laboraret exercitus, quàm exigua spes esset insulæ potiundæ, quanti esse nuntiarentur Christianorum apparatus. Interea duæ triremes ordinis equitum, quæ Messana discesserant, Syracusas applicuerunt, ubi & per illum diem, & sequentem noctem stationes habuerunt: tum ut catascopij Salazari carina inungeretur, tum etiam ut diurno tempore Pachinum præternauigarent. hi cum è portu soluissent, quendam Melitensem hominem in haliade siue piscatoria naui-

cula obuium habuerunt, qui à Turcis uulneratus fuerat, & à duobus Siculis captiuis factis nuntiatum fuisse hostibus dixit duas triremes in illum portum applicuisse, equitibus ordinis Melitensis, & militibus onustas, quæ Melitam essent aditura. quare cum suum aduentum notum esse hostibus intelligerent, existimarunt ingressum in maiorem portum, quem intrare statuerant, esse difficillimum. Veruntamen cum ab instituto itinere non desisterent, cognouerunt haud procul abesse duas triremes & dicrotum, quæ ipsis uisis Melitam uersus nauigarunt. Atqui triremes, Himeram usque profectæ, Toletanum de omnibus, quæ euenerant, certiorem faciunt: quæ cum propter Austros & meridianos uentos ingredi nequirent, Syracusas reuertunt, ut quid Toletanus imperaret, exequerentur. cum Syracusas igitur applicuissent, nuntius mittitur Messanam ad Toletanum, qui iussit non amplius esse recedendum, cum breui uniuersa auxilia esset missurus. At Salazarus minime reuertit cum triremibus, sed iter institutum perficere omnino decreuit, quamuis eo ipso die & pluuiæ frequentes, & uenti, & fulgura aduersarentur: qui tamen adeo pro-

ſpera fortuna uſus eſt, ut incolumis Melitam peruenerit. hic Turcico poſtea more indutus; comitem ſecum adducens; cum eſſent ambo Turcici idiomatis periti; ita prudenter egit; ut caſtra hoſtium ingreſsus ad tredecim millia hominum; uel certe non multo plures; bellis gerendis aptorum in caſtris eſſe cognouerit; quorum maior pars erat uulneratorum; reliqua multitudo certaminibus plane erat inutilis; cum præſentibus etiam præſtantiores multi in ſuperioribus præliis, & oppugnationibus tam frequentibus uel ferro, uel igni fuiſſent abſumpti. Cognitis igitur diligenter hoſtium caſtris; mox in urbem redijt; deinde primis uigiliis cum Petro Pazo Hiſpano locum quendam cuſtodiis Maliacis proximum adeunt; ibi Petrus permanſit; ut pro ſignis uel urbis; uel Sacri Iunonis poſſet de rebus omnibus Toletanum certiorem facere; ſicuti Salazarus illi ſignificauerat: qui cataſcopiũ ingreſſus in Siciliam nauigans Meſſanam incolumis peruenit. Tum certiorem facit Toletanum; quo in ſtatu res eſſent Turcarum, quòd egrè affecti ſint Turcæ, quòd decem millia peditum uim non poſſent ſuſtinere; quòd facile eſſet hoſtes profligare:

qui cum suæ sententiæ certas rationes adduceret, eiusque oratio cum multis captiuis ex hostibus consentiret; facile fidem fecit: nam non solum ad tredecim millia peditum esse ferebantur in castris, sed etiã ita dicebantur esse consternati præteritis calamitatibus, & frequentibus cladibus acceptis, ut uix ullo studio possent ad oppugnationes impelli, cum multos Bassa uix cogeret uerberibus, ac nonnullos etiam sua manu interemisset. Sed id frustra fiebat; quoniam malebant hostes Turcico gladio interfici, quàm horribili nostrorum tormentorum multitudine globorum prosterni. Huc accedebat, quòd mirificè trepidi ad pugnas prodibant; cum omnes propè, qui uulnerabantur à nostris, morerentur; quòd asſiduis bellorum laboribus erant defessi, cum fortisſime obſesſi resisterent; quòd ad illud bellum omnino accesſisse pœnitebat. quare si locus fugæ patuisset, pauci mansiſsent in castris: qua de causa impositæ fuerunt ubique custodiæ, quia, ut dicere solebat Baſsa, iuſserat Solymanus uel insula potiri, uel omnibus eſse in insula moriendum. sic enim significauerat Zalochles Rays quem, capta arce Sancti Elmi, cum literis Byzantium adiiſse diximus.

His

His rationibus commotus Toletanus statuit cum septuaginta triremibus Syracusas accedere, decem peditum millia Melitam conuehere, atque auxilia denique in insulam exponere: Dum is ita instruitur; Franciscus quidam Aguilares ex oppido ad Turcicarum copiarum summum ducem transfugit, non esse morandū inquit; sed oportere totis uiribus oppidum adoriri, quod illo sine dubio potirentur, cum non plures essent quadringentis peditibus intra mœnia; quòd reliqui in præteritis oppugnationibus cecidissent. Cognita huius fuga, id, quod euenerat; nostri futurum rati, ut is hostes ad nouam oppugnationem excitaret, ad restauranda, quæ forent necessaria, animum adiiciunt. quare Franciscus Ginares, uir singularis ingenij, statuit, ut subitaria reparatio fieret exiguo interuallo à recto oppidi pariete; cum parietem ipsum magna ex parte tormenta hostium strauissent. Illa reparatio, & si erat amplissima; (nam ad quinquaginta ulnas extendebatur, & sex erat lata) tamen duabus noctibus perficitur cum suis utrinque propugnaculis. eodem die cæperunt hostes ad fossæ propugnaculum cuniculum effodere, atque omnis labor, totaque spes

ſubruendi muri in hoc cuniculo, quem occultiſsime excauabant, poſita erat. Cum in ſuſpicionem eius rei ueniſſent oppidani, quia tam ſegnes hoſtes præter conſuetudinem uidebantur, eorum operum locum diligenter inueſtigantes commotæ telluris pulſu, & latiorum peluium aqua plenorum obſeruatione, quæ leniter agitari uidebatur, & tympanorum militarium inſtrumentis humi depoſitis, lenem ſonitum audientes, locum denique deprehendunt: tum noſtri pari cuniculo fiunt obuij. dum his operibus noſtri ſunt intenti, nonnulli ex hoſtibus turrim oppidi conſcendere conantur, atque alij aliis è locis ſacculos pulueris tormentarij plenos intra mœnia contorſerunt. quæ cum fierent à militibus, duo Baſſæ, alijque inſigniores claſsis concilium conuocandum ſtatuunt, ut decerneretur; an diutius etiam morandum ſit, uel ex inſula recedendum. decernit igitur maior eorum pars domum eſſe redeundum: ſed tamen uiſum eſt ſummo eius expeditionis duci, ut biremis expectaretur; quam ad Solymanum miſerat Byzantium; atque interim fortunæ inconſtantiam rurſus experiri. Nullum tempus inane ab illis prætermittebatur; ſed quo tempore non uexaban

tur tormentis muralibus oppidani, uel pōtes, uel cuniculos faciebant, uel implebant fossas; neque unquam à militaribus operibus cessabatur. quidquid enim decernebant præfecti, continuo perficiebatur. Cum nostri cuniculum igitur hostium aperuissent, eò sub terram ingressi complures ex hostibus in ea fouea trucidarunt, & quinque cados pulueris tormentarij plenos ceperunt; Cum triremes illæ & dicrotum, quæ, iisdem triremibus equitum militiæ, profugerant, in castra reuertissent, classem Christianorum instructam esse principes Turcicæ clasis certiores faciunt: quare Pialis ad octoginta nauigia instrui iussit, quæ stationes habebant in portu Marsamusetto inermes, lignisque & hominibus spoliatæ: quippe cum ligna illarum ad pontes faciendos exportassent: quæ nauigia partim triremes erant, partim dicrota. Pialis igitur ita instructas ad quatriduum habuit nauigia, quæ per diem insulæ erant propinqua, at per noctem in altum recedebāt. Cum intra illud spatium neminem è Christianorum classe uidisset, suos rursus in insulam exposuit. Enimuero munitiones illis iam deesse cœperant, cum triginta cados pulueris tormentarii singulæ

uexissent triremes, & uiginti quinque è sin-gulis excepissent. Verumtamen muros ma-iori impetu, quàm solebant, quassare in-cipiunt, ac tribus Basiliscis præcipuè, quo-rum globi ad ducenta pondo accedebant: nam his mœnia oppidi iam propè solo erāt æquata. Eodem tempore Pialis ita Bur-gum globis ferreis diuerberauit Castiliam uersus, ut totum murum prorsus solo æquasset: quare in spem oppidi potiundi facile hostes inducuntur. uidebant enim nullos esse muros obsessis, quibus prote-gerentur; sed omnibus in aperto esse dimi-candum, se haud amplius posse repelli credebant: quare innumerabiles propè un-dique totis uiribus oppidum inuadunt; atque conatum ter cum magna suorum clade renouarunt. uerumtamen nostro-rum uirtute & fortitudine denique sunt re-pulsi. neque tantopere sanè ullo in certa-mine uel nostris, uel multis iam tempori-bus obsessorum par uirtus enituit, neque ullius ciuitatis tam communis omnium ci-uium fortitudo, quàm eius populi claruit: quippe cum uel teneri adolescentes strictis armis in hostes impetum facerent, & arma-tæ mulieres intrepide ad mœnia defenden-da accedere non dubitauerint: sic igitur

hostes, insigni clade accepta, recedere coacti sunt à nostris. In eo prælio sexaginta è nostris interciderunt, quorum maior pars non ferro oppugnantium, sed tormentorum ictibus cæsi fuerunt. Ceciderunt igitur in oppido uiri illustres Scipio Pratus, Soderinus, Bonipertus, Fagianus Ruffinus. eo ipso tempore alius cuniculus inuentus est, per quem hostes se ingressuros oppidum sperabant. sed quoniam in magna hominum multitudine uariæ sunt ad omnes euentus animorum mutationes, cum alij magis fiant feroces ob periculorum magnitudinem, alij contra animo consternentur; ob frequentes oppugnationes, crebraque hostium certamina, nonnulli innuebant Valettano, non inutile futurum fortasse, ut res preciosiores in castellum Sancti Angeli transferrentur, ut in locum magis munitum & tutum. eam orationem sanè ægre tulit Valettanus, cum uel unum hoc facinus maxime posset Melitensium animos & militum tam præclarè pugnantium, ac mœnia defendentium terrore percellere. quare uel omnia esse armis conseruanda respondit, uel si de salute ciuium actum esset, leuem esse putandam cæterorum omnium iacturam. atque ne spes militum,

& omnium salutis in muris potius eius castelli, quàm in fortitudine pugnantium, & in uirtute singulorum inesse putaretur. his addidit se uelle, ut omnes præsidiarij eius castelli ad Burgum sicuti cæteri pugnaturi accederent; quòd solos esset ibi relicturus tormentorum bellicorum ministros, à quibus ipsa tormenta in hostes dirigerentur,& disploderentur. Nec multum sanè tempus intercessit, cum Turcæ denuo summis uiribus oppidum undique inuadunt; sed in parte Castiliæ præcipuè maior fit conatus. ad extremnm hostes recedere coacti. in ea pugna cecidit Aluernias, uir insignis, & alij nonnulli uulnera ceperunt. cum Turcæ magna clade accepta, in castra rediissent, tantus tormentorum strepitus repente exoritur mœnia diuerberantium, ut omnia circum uiderentur contremiscere. Interea dum uires aliquantulum à recentibus semper laboribus Valettanus reficeret, ecce accurrit quidam, qui exclamauit, omnes perijmus; iam enim tria signa cũ Turcis a parte cũ Castiliæ ingressa fuerant. eo nuntio audito, sumpta galea & hasta Valettanus, suos breuiter hortatus, hanc esse gloriosam opportunitatem ostentandi quantum armis

præstarent hostibus, Turcas non esse timendos, ut imbelles; diuinæ bonitati esse confidendum, quæ semper illos in superioribus prælijs adiuuissent, in hostes impetum facit: quoniam armis potius & celeritate defendentium, quàm uerbis res erat transigenda. Tum equites Melitensis militiæ, & adolescentes, & mulieres denique Valettanum secutæ, hostes intra mœnia inuadunt, omnes ingressos cædunt, ingredi uolentes in fugam uertunt. illud prælium ad occidentem usque solem perdurauit, quod & nostris & hostibus sanè fuit calamitosum: nam plures ducentis è nostris ceciderunt in ea pugna, ex hostibus ad unum cœsi sunt oppidum ingressi, & ingens prætérea trucidata multitudo: quare turpiter coguntur redire in castra. Cum magna fuisset hostium multitudo in fossa illa Burgi, quæ terræ coniungitur, permulti ibi manserunt, qui ne à tormentis oppidi infestarentur in parte Castiliæ, subitariam reparationem fecerunt è terra, & lignorum fascibus, aliisque lignis ad illud negotium accommodatis; quò & ibi tutò esse possent, & ad mœniorum radices excauare. nam hoc ipso consilio præcipuè ad quindecim ulnas fossam occupauerant.

Et si subitaria illa reparatio breui absoluta fuit, tamen non sine magno illorum detrimento illud euenit: quoniam & bellica tormenta, & ignis missis fictilia complures eorum absumpserunt. Sed iam instructus ita erat Toletanus, ut Melitam facile posset accedere; neque aliud expectabat Messana Syracusas nauigaturus, quàm Ioannem Cardoneum, qui Panormum cum duodecim triremibus quatuor naues actuarias pane nautico, alioque commeatu onustas remulco attracturus appulerat. uerum cum tardior eius reditus esse uidereretur, nuntium celerrime misit Toletanus, ut, si naues non ita commodè trahi possent, iis quantum panis nautici, & aliarum munitionum ad celeritatem sufficeret, imponeretur; & quamprimum rediret. Cepit igitur iter Toletanus Syracusas uersus cum lectissimis triremibus septuaginta & duabus, quibus decem millia peditum uehebantur; & ducenti Equites Melitensis ordinis, & quadraginta Equites sancti Stephani. Illustres fuerunt uiri inter hæc auxilia Hannibal Estensis, Hercules Varannus, Ascanius Cornias, Aeneas Pius, Aluarus Sandes, Chiapinnus & Vincentius Vitellij, & alij complures. cum hi

appulissent Syracusas, Toletanus Andream Auriam cum triremi, & nauicula exploratoria Melitam misit, ut per exploratores, & per Petrum Pazum, qui loca maliacis custodiis finitima obseruabat, cognosceretur, quæ hostes agerent. ex ipso Petro perceptum est multos iam dies nullam neque triremem neque dicrotum fuisse uisum, præterquam unum uel dicrotum uel Hemioliam, quæ Sacrum Iunonis uersus nauigauit; quo etiam die è præsidiis Maliacis audierat ad sexdecim uela uisa fuisse, quæ ad salinas aquatum accesserant: quæ cum nox aduentasset, quo se receperint, ignotum fuit. Nostri interea ualidissimas reparationes à parte Castiliæ fecerant, multisque in locis tormenta statuerant, quæ disploderentur in inuadentes hostes, eosq; in latus ferirent, ac fossas militares deuastabant, quas illi ducebant ad ipsam percussionem Boninsegnæ. Id autem faciebant eo consilio, ut illis perfectis sclopetarij totã aream eius partis oppidi infestarent. Cum accingerentur eo die Turcæ, ut totis uiribus Burgum & oppidum adorirentur, primum è trabibus & asseribus operimentum quoddam ad tabulati formam compactum attraxerunt, sub quo

triginta Turcæ tegebantur. id iuxta oppidum Sancti Michaelis ad radices murorum collocarunt, atque ita propinquum, ut nostri omnino intra oppidum includerentur. id cum grauiter oppidani tulissent, adeo forti animo exierunt, ut impresionem in hostes facientes, eosque repellentes, ignibus missilibus operimentũ illud concremarint. rursus & ij, qui Burgum inuaserant, consimili ratione repelluntur, concremanturque illis aliud operimentum, quod ad radices contracti muri in parte Castiliæ parauerant. Sequenti deinde nocte nonnulli è præsidiis exeuntes, ut militares fossas destruerent, quas hostes duxerant, ad octoginta Turcas obtruncarunt, quibus illarum fossarum custodiã erat permissa, omnesque oppidani incolumes ex illo prælio redierunt. Die uero sequenti Toletanus, relictis Syracusis, Pachinum uersus Melitam accessurus iter cepit, qui fortuna sanè prospera usus nauem onerariam obuiam habuit, quæ maris tempestate eò impellebatur, ac Zerbis Syriæ ciuitate aduentabat cum magnã nautici panis copia, sex millibus cadorum pulueris tormentarij, multisque globis ferreis, quæ omnia ad reficiendas uires hostilis

classis importabantur. ea potitus Toletanus sexaginta è suis in totidem Turcarum locum, quos exemit, actuariæ impositis, eam misit Syracusas. Nostri interea, qui obsidebantur, ex oppido egressi, repulsis hostibus è fossis militaribus, quas duxerant, aliud tabulatum concremarunt, quod ad radices murorum fuerat asportatum: neque unquam uel à leuioribus prælijs, uel oppugnationibus, uel operibus concremandis, uel aperiendis cuniculis, uel reparationibus aduersus uim tormentorum, cessabatur. tanta erat diligentia, qua Turcæ in oppugnando illo oppido utebantur. Cum classis uero Christianorum Melitam uersus uelificaretur, tanta repente exorta est uis procellarum, ut eam ad Aegates insulas appulerit, quæ distant a Melita ducentis & uiginti millibus passuum. Sed quoniam singulari diligentia faciendis reparationibus Turcæ utebantur, nostrorum cuniculum ad radices muri Burgi inuenerunt, quem illi in proximam oppugnationem parauerant, atque octo cadis pulueris tormentarij captis cuniculum deuastarunt. paruo deinde spatio interiecto, Mostapha cum omnibus copiis oppidum, erecto Regio uexillo, inuadit, cuius in apice

pomum erat aureum, atque tantis uiribus mœnia adoriuntur, ut oppido uiderentur omnino potituri, cum unusquisque testem uirtutis suæ Bassam esset habiturus: sed tamen à nostris fortiter repelluntur, cum bis conatum frustra renouassent. tum cohortium illarum præfectus uel intra militares fossas accessit, suorum singulos cohortatur, ut fortiter uires inualidas propè obsessorum ob diuturnos labores superent. sed tamen nonnullis amissis, in castra, re infecta, reditur. Postridie eius diei Mostapha, ut rursus oppidum die tertio inuadant, decernit: qui quoniam languidas propè suorum uires factas esse cognoscebat, animosque Turcarum partim difficultate negotij deterritos, partim diuturnis laboribus defessos, ita suos spe uictoriæ erigere aliquantulum ad futuram oppugnationem conatur. Quam debiles uires esse obsessorum rationi conueniens sit milites, nemini uestrum potest esse obscurum; si & belli diuturnitatem considerare uolueritis, & quot uiri fortes ex hostibus in superioribus præliis partim ferro à nobis cæsi, partim tormẽtorum globis laniati ceciderint. nam quibus superiorum bellorum pepercit fortuna, cum eos semper armatos esse

oporteat, cum tamdiu inclusis neque libero quidem cœlo frui liceat, cum nunquam labores intermittere, quantopere à mortuis distare putandi sunt? an credenda est in his immortalis esse fortitudo, & firmitudo corporis? at nihil est, quod non diuturnis laboribus infringatur. Nos contra cum tot simus; cum libero aere, quod plurimum facit ad sanitatem & ad uires perfruamur; cum semper recentia subsidia fessis in certamina sufficere possimus: quid est, cur inualidos, & semimortuos; & eosdem semper pugnantes hostes, & diuturna obsidione defatigatos, rerumq; omnium difficultate circumuentos, opprimere dubitemus? atqui non esse inuictam illam gentem; tot à nobis cæsa hostium corpora; quibus tota propè area arcis Sancti Elmi operiebatur; fuerunt argumento. Nullæ sunt inexpugnabiles milites, sed uirtuti nostræ cedant oportet ciuitates omnes; quæ uim ferri ac ignis sentire possunt: quis enim unquam se impune inuictæ nostræ gẽtis uires expertũ esse gloriari potest? aut quod negotium maiores nostri frustra unquam conati sunt? semper de illarum ciuitatum salute actum esse putatum fuit, ad quas expugnandas uel nostri

exercitus, uel classes appulissent. At nunc si tantos sumptus in comparanda classe frustra fecerimus; si tot, tamque assiduos labores tulerimus; ac re tamē infecta domum reuertamus; uereor, ne uniuersam gloriam, quam diuturnis laboribus, & singulari rerum militarium peritia maiores nostri nobis cōpararunt, hoc tempore turpiter amittamus. quam famam apud Christianas nationes, aut quam existimationem relinquemus? quantopere Imperatoris nostri expectationem, quam præclaram de nobis conceperat, fallemus? omnē igitur maiorum nostrorum gloriam; omnem Turcici nominis dignitatem, omnem uestrum singulorum existimationem credite in huius oppidi expugnatione sitam & constitutam esse. nunc non amplius de insulæ possessione, sed de gloria uniuersæ gentis nostræ; de singulorum nostrum dignitate; de uoluntate Imperatoris, de Italiæ denique, & totius Imperij amplitudine dimicatur: quare præstiterit gloriosè inter armatorum cohortes mori, quàm postea ita turpiter uiuere, & cum summa infamia domum redire. His additæ sunt ingentes pollicitationes honorum ac diuitiarum ijs, qui præclare se in se-

quenti prælio gesfiſſent. Tum tantum lau-dis deſiderium acceſſit animis Turcarum, ut belli ſignum dari omnes conclamarent: ſed, ut in diem poſterum corpora cura-rent; & pararent arma, imperatur. po-ſtridie eius diei, quod fuit ad ſeptimum Calend. Sept. Summo conatu redintegrata eſt pugna uſque adeo terribilis, ut hoſtes agminatim per ruinas murorum, quas tor-menta fecerant frequentia, ui irrumperent ac progrederentur u& denſatas noſtrorum acies,haſtisq; præacutis horrentes paruifa-cerent: atq; inter undique crepitantes ſclo pettorum tormentorumq; procellam, tan-quam inter grandinis frequentiam certa-retur. Pugna diu fuit anceps, cum hinc pro imperio totius Italiæ ſe pugnare Turcæ ar-bitrarentur,pro maiorum ſuorum exiſtima tione, & de ſuo ipſorum honore, deq; om-nibus ornamentis; inde de honore, de im-perio, de gloria ſingulorum; & de ſalute dimicaretur. Ad extremum multis utrin-que cæ Turcæ in caſtra r epelluntur: quo-niam tanta firmitudo corporis, & animi magnitudo fuit noſtris, ut omnem fidem ſuperaſſe uideantur. è noſtris centum & tredecim ſunt deſiderati; at ex hoſtibus plures mille & ducentis cecidere; Calen-

dis autem Septembribus nuntius Burgum ingreditur, quem Valettanus iam biduum miserat in urbem. hic Toletani literas attulit, quibus significabatur classem Christianorum breui in insula futuram; quo etiam die cognitum est per transfugam paucos esse hostes pugnæ idoneos, cum fame quotidie multi perirent, & assiduis laboribus, & multis captis uulneribus: quòd ad obsidendam urbem adire decreuerant, ad quod negotium iam quinque tormenta erant parata. Ea clade suorum accepta Mostapha non mediocriter discruciabatur, quòd neque minis, neque promissis poterat suos ita excitare, ut superiores fierent. Interea cum cessauisset procella, factaque fuisset ingens maris tranquillitas, Toletanus cum uniuersa classe Drepano discessit, ac Melitam uersus, auxilia in insulam expositurus, nauigauit. quo in itinere triremes ordinis Equitum duabus biremibus hostium potitæ sunt. Nostri per id tempus cuniculum in parte Castiliæ fecerunt, quem parabant aduersus primam hostium oppugnationem: sed, cum uererentur ne illum Turcæ inuenirent, qui subitarias reparationes excauabant, ignem iniecerunt; & ad sexaginta Turcæ sublimes in aerá

sunt

ſunt ſublati. At nihilominus hoſtes tabulatum corio tectum, ne miſſilibus ignibus cremaretur, multo ſuperioribus ualidius ſtruunt, ſub quo quadraginta ſclopettarij tegebantur, qui maximam moleſtiam noſtris afferebant. Id cum ad radices mœniorum collocaſſent, exigua foſſa excauatur; duoque ſemicannones ibi collocantur, qui tabulatum in latus illud percuſſerunt, atque cum primo ictu illud conquaſſatum corruiſſet, omnes, qui erant ſub illo, grauiſſimè oppreſſit. Sequenti deinde nocte noſtri exeuntes omnes reparationes hoſtium deuaſtarunt, eoſque ex illa foſſa, quam ſuper aggeribus noſtrorum duxerant, acerrimè repulerunt. Tum primum cognitum fuit à noſtris Turcas aſſiduum bellorum laborem perferre non poſſe, cum illorum trecenti à uigintiquinque è noſtris ſint in fugam uerſi. Nonis Septemb. Chriſtianorum claſſis ad Sacrum Iunonis applicuit; quæ cum Melitæ ſigna non uidiſſet, ad Himeram ſe recepit: quo ſtatim Andreas Aurias profectus eundum eſſe inquit, quia pro uiſis ſignis poſſent tutiſſimè auxilia exponi. Sic igitur ad Sacrum Iunonis reuerſi tertia hora noctis, ibi ſtationes habuerunt. Confugerat, eodem die captiuus, qui ſignifi-

cauit Valettano decreuisse Turcas sequenti die oppidum omnibus copijs adoriri, quo die nisi potirentur, erant omnino illud negotium relicturi. His addidit præterea ingentibus pollicitationibus singulos centuriones fuisse ad eam pugnam incitatos, edictum pronuntiatum publicè per præconem tria nummorum aureorum millia illum esse capturum, qui prior Turcicum signum supra muros oppidi fixisset, omnibus Ianizeris proponebatur, ut Spacchium dignitatem obtinerent, si potirentur oppido: cæteris omnibus honores & opes ingentes. Tum gratias agit Deo Valettanus, quòd eius clementia efficeretur, ut de omnibus hostium consiliis certior fieret: deinde ad illa paranda animum adiecit, quæ pertinebant ad arcendas hostium furias. totus autem ille dies consumptus est domibus Burgi bellicis tormentis infestandis, & nauigiis, quæ erant in portu præcipuè: quippe cum illis etiam ictibus actuaria nauis demersa sit. Cum Toletanus eò postea appulisset, neminem per noctem descensionem facere uoluit: at illucescente die intra quinque horarum spatium sine ullo strepitu quinque Hispanorum millia & quingenti, nautæ trecenti è triremi-

bus, inuitis propè præfectis, expositi sunt. Equites militiæ Melitensis ducenti, reliqui pedites erant Itali, qui numerus octo millia & trecentos continebat. Erat inter hos Ascanius Cornias Magister exercitus, Aluarus Sandes, Hispanis cohortibus præfectus. Toletanus, dum triremes siccarentur, cum militum præfectis collocutus, iussit ut publica edicta Philippi Regis nomine fierent, & ut res ab Ascanio pro sententia maioris partis concilij gubernarentur, donec peruentum esset ad Valettanum, cui parere omnes iubebantur. his igitur iter ingressis meridiano ferè tempore, Toletanus triremem ingressus orientem uersus nauigans cum omnibus triremibus à Melitensibus ciuibus prospectus est: tum urbs omnibus bellicis tormentis & sclopettis displosis magnam fecit salutationem: ac Toletanus item iussit sua omnia triremium tormenta bis displodi. Mox in Siciliam reuertitur, ut Vrbinates copias, quæ erant Messanæ, & alios Hispanos, qui erant Syracusis, quàmcitissime conueheret, ut tempestiuius ad prædam Turcicæ classis rediret. Hostes iam quatuor dies ante cœperant sua colligere impedimenta, quia iam discedere decreuerant: uerum cum

oppidum extrema oppugnatione essent inuasuri omnibus copiis, Turca citato equo conuolauit, qui significauit ingentia exposita esse Christianorum auxilia. ea re audita, statim totis castris ad arma conclamatum est, omnesq; Turcæ ad aggeres accurrentes sua impedimenta, quæ reliqua erant, collegerunt: tormenta in triremes attraxerunt, igni aggeres ipsos deuastarunt. Neque ullum tormentum bellicum re liquum erat præter Regium quendam can nonem, cuius globi ad centum & uiginti pondo accedebant, cum nostri ex oppido uel iniussu Valettani exeunt, atque impetum in quingentos Turcas, quibus eius tormenti custodia erat permissa, facientes, illos pugnare nolentes facile in fugam uertunt: quare tormentum in oppidum trahitur. Enimuero si nostri illo die impetum fecissent in extremam Turcarum partem, qui triremes ascendebant, magna parte tormentorum sanè potiti fuissent: Sed quia incerti sunt bellorum exitus, sæpiusq; repugnant rerum euentus, uel sapientissimis consiliis mortalium, multò fuit prudentius consilium commeatum & munitiones conseruare, quæ in loco erant difficili, neque ita commode in urbem importari

poterant, quàm hoſtes tam cito inuadere. nam euenit aliquando, ut, qui rerum ſuarum cuſtodias reliquerunt, quò commodius hoſtium res occuparent; ex altera parte hoſtilibus rebus non potiantur, at ex altera ſuas etiam amittant. Turcæ igitur magno otio & bellica tormenta, & impedimenta, & magnam copiarum partem matu re in triremes contraxerunt. Nuntiatur deinde Valettano, quòd claſsis, quæ exierat è Marſamuſetto, decem millia Turcarum emiſit, qui cum recentibus auxiliis congrederentur; qui ciuitatem uerſus iter ceperant. Valettanus è ueſtigio magnam manum ſuorum militum emiſit, & ſignum ordinis equitum in arce Sancti Elmi erigi iusſit: quare cum noſtri ex urbe exiſſent; Turcæ cum priore parte, qui erant Hiſpani, leuius prælium committunt. deinde cum reliquæ copiæ accesſiſſent, in fugam uertuntur: quos noſtri ad puppes uſq; ſecuti, plures mille & quingentis trucidarũt. Cum reliquæ omnes copiæ aſcendiſſent triremes ad deſcenſum Sancti Pauli, totum diem poſterum ibi ſtationes habuerunt; deinde, tormento per noctem diſploſo, iter orientem uerſus capiunt, inſulam ferro ac igni deuaſtatam, domos conquaſſatas, op-

pidorum mœnia ſolo æquata relinquentes. nam ictuum muralium tormentorum ſeptuaginta, & octo millia, quibus concuſſa ſint loca inſulæ, memorantur. Narrantur in his prœliis ad quinque millia è noſtris deſiderata; inter quos Equites 240. milites ad 3060. reliqua bellis inutilis multitudo, è Turcis ceciderunt ad 23000. militum, & inter hos quos habebat Solymanus omnium præſtantisſimi. Quare ſiquis difficultates noſtrorum diligentius conſideret, ſi perpetuos labores in tam diuturnis, tamque crebris oppugnationibus & leuioribus præliis, uix ullam militarem uirtutem multis annis clarius enituiſſe intelliget, quæ posſit cum magnitudine animi Valettani, aut eorum, qui oppida illa defendebant, eiusque inſulæ incolis, comparari. Verum, cum nihil fiat diu felix humana ſolum prudentia, uel uirtute armorum, ſemperque uiros bonos Deus adiuuare ſoleat, credibile eſt, non minus probitate, quàm armis, Meliten ſes excellere: quippe cum diuina prouidentia præcipuè res Melitenſium defenſas fuiſſe conſtet.

F I N I S.

NOMINVM EORVM, quæ obſcuriora uidentur in hoc libello explicatio.

cart. 4.b. PIraticæ ac prædatoriæ naues, dicuntur partim hemioliæ, quæ iuſtis biremibus ſunt inferiores magnitudine : ſicut trieremioliæ ampliores quidem biremibus, at triremibus inferiores : partim celoces, quòd his omnibus nauigiis piratæ & ad celeritatem, & ad uim inferendam pro locorum opportunitate utũtur.

6.a. Galathe, inſula eſt perexigua in mari mediterraneo non procul ab Aphrica, quæ ante Caroli Quinti Imperatoris ætatem obſcura ſanè fuit. Sed cum Barbaruſſa Turcarum dux aduerſus eius uires oppidum in ea inſula muniuiſſet, & id captum à Cæſare ipſo poſtea factum fuiſſet prope inexpugnabile, nomen celeberrimum obtinuit. nunc uulgo Golettam uocant.

ibid Peloponneſus, peninſula eſt cum prorſus à terra non diſiungatur, ſed

Isthmi pertenui uinculo septentrionem uersus Attico solo adiungatur: habetq; ad meridiem & occidentem, uersus Adriaticum mare, ad orientem Creticum pelagus prospecta, quæ peninsula subdita est imperio Turcarum, nunc uulgo Morea uocatur.

ibid. Aphrica minor, regio quæ mari mediterraneo alluitur, & imperio paret Turcarum. uulgo dicitur Barbaria.

ibid. Carmania, regio quæ alluitur ex altera parte sinu Persici mari, paruoque spatio ab Arabia disiungitur, at ex altera parte Indico pelago, quæ Parthos habet ad Septentrionem. uulgo etiam Carmania.

ibid. Mitylene, insula in mari Aegeo, quam etiam Lesbum uocarunt, quæ dicitur uulgo Metelinum.

6.b. Methone, ciuitas Peloponnesi, quam uulgo dicunt Modonem.

7.a. Liburnicæ, leuiores sunt biremes, quæ ob celeritatem & leuitatem non mediocriter ad prædandũ sunt accõmodatæ, uulgo dicũtur Bergantini.

ibid. Hemioliæ, biremes sunt, ita dictæ, quod a puppe ad malum binis remis

agantur; à malo ad proram unico tantum: nunc fustæ dictæ sunt.

ibid. Scaphæ. paruæ nauiculæ quadrata parte extrema puppis, quas naues onerariæ secum trahunt, uulgo Batelli. sed uocantur eodem nomine etiam quædam maiora nauigia, qui uulgo dicuntur Sciphi.

ibid. Marsasiroccus, portus est quidam in insula Melitæ exiguus, qui distat à munitis locis satis amplo interuallo: neque satis tutus est à mari, quia nõ multum in insulam ingreditur, neque coarctatur in principio.

6.b. Aegimus, insula in mari Aphrico inter Galathen & Apollinis templum, quam uulgo Zerbas nominant.

10.b. Gerus, fluuius ingrediens in sinum Cimmerium, non procul ab Agaro promontorio, quem locum Leuco petram etiam uocant.

ibid. Theuthrania, ciuitas mari Syriaco alluitur, quæ nunc Tripolis uocatur.

ibid. Celox, nauiculæ genus, quæ unico tantum remo per sedilia agitur, cum plures remiges habeat. qui cum celerrimus sit, eo tanquam tabellario utuntur classium præfecti mittendis

nuntiis . uulgo dicitur fregatina .

11.a. Marsa, proprium nomen loci insulæ Melitæ, sicut Miliara.

13.b. Catascopium & exploratoria nauicula, idem sunt. hæc ampliora quidem nauigia sunt celocibus, at eadem forma, quare celocem etiam exploratorium nonnulli uocarunt. Vulgo dicitur fregata.

14 a. Populonia, ciuitas Ethruriæ, mari Ligustico propinqua, uulgo Piombinũ.

19.a. Actuariæ naues, ita uocatæ sunt, quia uelo potius, quàm remis agantur, Et quæ ampliores sunt præcipuè ita uocatæ sunt.

19 b. Descensus sancti Pauli, uocatus est portus, quod in eum sanctus Paulus fragus appulisset, ad insulam Melitæ tempestate compulsus: quo tempore Romam nauigabat, cum ab Agrippæ sententia ad Cæsarem prouocasset. hic à uipera morsus, quæ cum ligna super ignem iaceret de manu pendit, tamen illæsus fuit: multaque alia admirabilia fecit, ut legitur cap. 28. actuum apostolorum.

20.a. Petra nigra, loci nomen in insula.

30.b. Pioniæ, oppidum est Teuthaniæ,

quod uulgo Pignonem uocant.

32.a. Himera, fluuius est, non longe ab Agrigento Siciliæ ciuitate, qui, ubi nunc oppidũ Terra noua dicitur, in mare exit. Locus exiguus inde parũ distat à Sicilia, quem uulgo Pozzalum uocant, atque Himera pro loco illo capitur.

34.a. Dicrota, uocatæ sunt biremes iustæ magnitudinis à Græcis.

ibi.b. Panis nauticus, panis qui uulgo biscotus uocatur.

41.a. Acatia, sunt nauigia minora quidem liburnicis, & actuariolis maiora, quibus & uis est, & celeritas: his utuntur piratæ, inter uocatarum fregatarum genera collocantur.

ibid. Lintres, sunt nauigia conuehendis rebus necessariis classibus accommodata, quæ uulgo Burchi dicuntur, quæ classes adducunt ne triremes tot impedimentis grauentur; his ligna ad aggeres faciendos comportantur, atq; his utuntur pro pontibus superponentes tabulata.

45.b. Salutatio militaris, fit ubi instrumenta bellica disploduntur lætitiæ causa, quod uulgo dicitur; facere saluã;

46.b. Phasellus, nauigij genus liburnicis maius, eius tamen generis, quod è naui oneraria & longa triremi uidetur compositum, remisque & uetris aptum est, ad similitudinem uenis phaseoli fortasse olim dictum. nunc Bergantinum uocant.

47.a. Carina inungitur, quod uulgo impalmare dicunt. nam iunguntur carinæ ut ad celeritatem sint aptiores, sic enim facilius natat uncta carina.

ibid. Pachinus, Siciliæ promontorium Melitam propius at Syracusas propinquius spectans, & in eadem base quæ habet pro angulo Lilybæum, Caputpassarum uulgo uocatur.

48.a. Maliacæ custodiæ, præsidia eius oppidi, quod Malecca uulgo uocatur.

52.b. Panormus, urbs est Siciliæ in eo latere insulæ, quod spectat mare mediterraneum, uulgo Palermum nominant.

53.b. Contractus murus, uulgo scarpa muri, quia inferius latior, superius fit angustior.

56.b. Drepanum, appellant aliam ciuitatem Siciliæ iuxta Lilybæum, uulgo Trapani.

57.a. Sacrum Iunonis, insula est perexi-

gua, quæ parum distat à Melita, uulgo uocant Gozum.

Errores lapsi

car. 3	b	non ulter, sed ultor.
5	a	Aphricæ,
5	b	non Marsasiroccum, sed Maiorem portum legatur.
ibid.		utrinque, non utinque.
6	a	non Asia, sed Aphrica.
7	a	Maiorum uocant, quæ alia.
7	b	comparabatur.
8	a	pro diiudice, lege diiudicare.
9	b	propter deinde, interiecto.
10	b	celocem legas.
12	b	non Tentonicus, sed Teutonicus.
19	a	non ibi, sed tibi.
	b	actuariarum.
36	b	communiuit, non comminuit.
39	a	distaret, legatur
41	b	marique, non marisque.
42	b	non conueni, sed conuehi
43	b	formidabilis, legatur.
54	b	obscurum.
56	a	crepitantem.

